

YAKINÇAĞ TARİHİ ALANINDA ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ VE YENİLİKÇİ UYGULAMALAR

EDİTÖR
PROF. DR. SERHAT KUZUCU

DOI: 10.5281/zenodo.18092431

Yakınçağ Tarihi Alanında Araştırma Yöntemleri ve Yenilikçi Uygulamalar

Editör

Prof. Dr. Serhat Kuzucu

İmtiyaz Sahibi
Platanus Publishing®

Editör
Prof. Dr. Serhat Kuzucu

Kapak & Mizanpaj & Sosyal Medya
Platanus Yayın Grubu

Birinci Basım
Aralık, 2025

Yayımcı Sertifika No
45813

ISBN
978-625-8513-37-0

©copyright
Bu kitabın yayım hakkı Platanus Publishing'e aittir. Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Adres: Natoyolu Cad. Fahri Korutürk Mah. 157/B, 06480, Mamak,
Ankara, Türkiye.

Telefon: +90 312 390 1 118
web: www.platanuspublishing.com
e-mail: platanuskita@gmail.com

Platanus Publishing®

İÇİNDEKİLER

BÖLÜM 1 5

Celeddin Muhtar’ın Kaleminden Frenginin Bulaşma Yolları

Cengiz Keskin

BÖLÜM 2 25

Osmanlı’da Arkeoloji Temelli Bir Gerilim: Champoiseau’nun Semadirek Kazıları

Cengiz Keskin

BÖLÜM 1

Celaledin Muhtar'ın Kaleminden Frenginin Bulaşma Yolları

Cengiz Keskin¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
ORCID: 0000-0002-1919-1981

GİRİŞ

İnsanlık tarihinin en yıkıcı sağlık sorunlarından biri olan bulaşıcı hastalıklar, yalnızca bireylerin hayatını değil, toplumların sosyo-ekonomik ve kültürel yapısını da derinden etkilemiştir. Çiçek, veba, kolera ve tifüs gibi salgınlar yüzyıllar boyunca büyük nüfus kayıplarına yol açmış; kimi zaman şehirlerin boşalmasına, kimi zaman da devletlerin zayıflamasına veya yıkılmasına sebep olmuştur (Nikiforuk, 2013, s. 122). Bu salgınlar arasında frengi, gerek uzun süreli etkileri gerekse doğrudan toplumsal yapıya sirayet etmesi bakımından ayrı bir önem taşımaktadır. Osmanlı Devleti'nde özellikle 19. yüzyıldan itibaren yaygın bir şekilde görülen frengi, yalnızca bir sağlık problemi olarak değil, aynı zamanda ahlaki yozlaşma, toplumsal düzen ve devletin modernleşme süreciyle iç içe geçmiş bir sorun haline gelmiştir. Bu dönemde frengiye karşı geliştirilen yaklaşımlar, devletin tıp ve sağlık alanındaki modernleşme politikalarının da bir göstergesidir (Özekmekçi, 2012, s. 95; BOA, Y.MTV, 236/31).

Celeleddin Muhtar, Osmanlı tıp dünyasında frengi üzerine uzmanlaşmış en önemli hekimlerden biridir. Paris'te aldığı ihtisas eğitimiyle Avrupa'daki tıp literatürünü yakından takip etmiş, gerek akademik çalışmaları gerekse halka yönelik uyarılarıyla frenginin anlaşılması ve önlenmesi yönünde çaba sarf etmiştir. Onun *Frengi Makalâtı* (Celeleddin Muhtar, 1907) adlı risalesi, yalnızca tıbbi bir inceleme değil, halk sağlığı bilinci oluşturma çabasının da somut bir ürünüdür. Bahsedilen eserde, frenginin yalnız bireysel bir rahatsızlık değil, toplumun bütün katmanlarını etkileyen bir sosyal hastalık olduğu vurgulanmaktadır. Hastalığın önlenmesi için tıbbi müdahaleler kadar, ahlaki ve eğitsel önlemler de büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle Muhtar, dönemin alışlagelmiş tıp yayınlarından farklı olarak, eserini yalnız hekimlere değil, geniş bir okuyucu kitlesine hitap edecek biçimde kaleme almıştır. Frenginin bulaşma yolları, belirtileri ve tedavi süreçleri hakkında sade bir dil kullanarak bilgi vermesi, onun halk sağlığı alanında öncü bir hekim olduğunu göstermektedir (Keskin, 2023, s. 112-114).

Bu çalışmada, Muhtar'ın gözlemleri ışığında frenginin bulaşma yolları ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Öncelikle hastalığın Avrupa ve Osmanlı coğrafyasındaki tarihsel seyrine değinilecek, ardından Muhtar'ın bulaşma yollarına dair tespitleri incelenecektir. Böylelikle, frenginin yalnızca

bireysel sağlıkla sınırlı bir mesele değil, nesiller arası bir tehdit ve toplumsal dzenini ilgilendiren bir olgu olduğu ortaya konacaktır.

Osmanlı Toplumunda Frengi Algısı

Frenginin ortaya çıkış tarihi, uzun süre tarihçiler ve tıp tarihçileri arasında tartışma konusu olmuştur. En yaygın kabul gören görüş, hastalığın 1492’de Amerika kıtasının keşfinden sonra Avrupa’ya taşındığı yönündedir. Kolomb’un seferleriyle birlikte Amerika’dan Avrupa’ya getirildiği düşünölen frengi, kısa sürede kıta geneline yayılmıştır (Ayar, 2007, s. 1-5). Özellikle 1495 yılında Napoli kuşatması sırasında Fransız ordusunda görölen salgın, hastalığın tüm Avrupa’ya yayılmasında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Avrupa toplumlarında frengiye yönelik bakış, ahlaki yargılarla sıkı sıkıya ilişkilendirilmiştir. Hastalığın cinsel yolla bulaşması, frengiyi yalnızca bir sağlık meselesi olmaktan çıkarak toplumsal ve ahlaki bir sorun haline getirmiştir. Bu nedenle, farklı toplumlar frengiyi birbirine atfetmiş, “ötekinin hastalığı” olarak tanımlamıştır. İtalyanlar frengiyi “Fransız hastalığı”, Fransızlar ise “İtalyan hastalığı” diye adlandırmış; Almanlar İspanyolları suçlamış, İspanyollar Portekizlileri sorumlu tutmuştur (Nikiforuk, 2013, s. 136; Bulut, 2009, s. 110; Keskin, 2023, s. 99).

Bu suçlamaların arkasında yalnızca hastalığın kaynağına ilişkin belirsizlik değil, dönemin toplumsal önyargıları da yer almıştır. Frengili bireyler çoğu zaman damgalanmış, toplum dışına itilmiş ve tedavi edilmekten dahi mahrum bırakılmıştır. Avrupa’da bazı hekimlerin frengiyi tedavi etmeyi reddetmesi, hastalığın hem tıbbi hem de sosyal bir dışlanma aracı olarak işlev görmesine yol açmıştır (Ocak, 2019, s. 298-299). Frengiye yakalanan kişiler, tıbbi bir hastalığın mağduru olmaktan ziyade “ahlaksız davranışların cezasını çeken” kimseler olarak görölmüş; bu bakış açısı hem bireylerin tedaviye erişimini sınırlamış hem de toplumun hastalıkla mücadele bilincini zayıflatmıştır (Nikiforuk, 2013, s. 128-133).

Osmanlı topraklarında frenginin ilk ne zaman göröldüğüne dair de farklı görüşler bulunmaktadır. Bir iddiaya göre, 1492’de İspanya’dan sürölen Yahudiler hastalığı Osmanlı coğrafyasına taşımıştır. Başka bir görüş ise, Osmanlı’nın batı seferleri sırasında Avrupa’dan hastalığı aldığı yönündedir. Ancak kesin olarak bilinen, 1505 yılında tercüme edilen *Alaim-i Cerrahin* adlı eserde frengiden bahsedilmesidir. Bu bilgi, Osmanlı

toplumunun 16. yüzyılın başlarından itibaren frengiden haberdar olduğunu göstermektedir (Yıldırım, 1985, s. 1330.) Osmanlı toplumunda frengi vakalarının Avrupa'ya oranla 19. yüzyılın sonlarına dek oldukça nadir görülmesi, Müslüman toplum yapısının ahlaki normları ile de yakından ilişkilidir (Temel, 2014, s. 169). Zira frenginin temel bulaşma yollarından biri olan cinsel temas, Osmanlı toplumunda hem dini hem de toplumsal yasaklarla sınırlandırılmış, fuhuş ise genellikle ağır toplumsal yaptırımlara konu olmuş bir eylem olarak görülmüştür. Bu nedenle erken dönem Osmanlı toplumunda frenginin görülme oranı, Avrupa şehirlerine kıyasla son derece düşüktür. Ancak 18. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin yaşadığı siyasi, askeri ve ekonomik çözülme süreci, bu dengeleri kökten değiştirmiştir (Gül, 2009, s. 258-259). Toprak kayıplarıyla birlikte artan göç hareketleri, şehir nüfuslarının dengesini bozmuş, ekonomik krizler halkı yoksullaştırmış, bu durum da sosyal yapıda ahlaki çözülme olarak nitelendirilen bir dönüşümü tetiklemiştir. Geleneksel aile yapısının zayıflaması, kırsal bölgelerden kent merkezlerine yönelen işsiz nüfusun artışı ve kadınların ekonomik zorunluluklar nedeniyle farklı geçim yolları araması, fuhuşun toplumsal görünürlüğünü artırmıştır (Yetkin, 2011, s.22; Özekmekçi, 2012, s. 95).

Bu süreçte, frenginin de dâhil olduğu zührevi hastalıklar, Osmanlı şehirlerinde ciddi bir halk sağlığı sorunu haline gelmiştir (Behçet, 1936, s. 8). Özellikle liman kentlerinde fuhuşun yoğunlaşması, hastalığın yayılım hızını artırmıştır (Yıldırım, 1985, s. 1329; Özdemir, 2010, s. 45). İlk başlarda gizli biçimde yürütülen bu faaliyetler, zamanla hem kontrol hem de kayıt altına alınma amacıyla resmi bir kimlik kazanmıştır. 1880'li yıllardan itibaren Osmanlı idaresi, Avrupa'daki uygulamalardan da esinlenerek genelevleri denetim altına alma yoluna gitmiştir. Bu denetimlerin temel gerekçesi, ahlaki düzeni korumaktan ziyade frenginin yayılmasını önlemeye yönelik bir halk sağlığı tedbiri olarak açıklanmıştır (BOA, DH.İ.UM.EK, 52/5). Bu dönemde polis ve sağlık teşkilatları birlikte çalışarak, fuhuş yapılan bölgelerde sistematik denetimler gerçekleştirmiştir. Devletin görevlendirdiği doktorlar, belirli günlerde bu muhitlerde çalışan kadınları zorunlu sağlık muayenesine tabi tutmuş; bulaşıcı hastalık taşıdığı tespit edilenlerin faaliyetlerine son verilmiş, bu kişiler tedavi edilmek üzere frengi hastanelerine veya özel karantina merkezlerine sevk edilmiştir (Keskin, 2023, s. 101-102).

Bu güvenlik tedbirleri ve uygulamalar, Osmanlı’da bulaşıcı hastalıklarla mücadele politikalarının kurumsallaştığını göstermektedir. Frenginin yayılışıyla birlikte, “iffet” ve “namus” kavramları yeniden tanımlanmaya başlamıştır. Çünkü fuhuş artık yalnızca ahlaki bir mesele değil, aynı zamanda devletin sağlık düzenini tehdit eden bir unsur olarak görülmüştür. Bu dönemde yapılan düzenlemeler ve fuhuş yapan kadınların kayıt altına alınması bu dönüşümün bir yansımasıdır. Sonuç olarak 19. yüzyılın son çeyreğinde frengiyle mücadele yalnızca tıbbi bir mesele olmaktan çıkmış, toplumsal düzeni korumaya yönelik disiplinler bir politika haline gelmiştir.

Hekimin Biyografisi ve Frengi Makalâtı Risalesinin Niteliği

Osmanlı’da frengiyle mücadelede adı öne çıkan en önemli hekimlerden biri Celaleddin Muhtar, 1865 yılında dünyaya gelmiştir. Hekimlik geleneğine sahip bir ailenin üyesi olan Muhtar’ın babası ve kardeşi de tıp alanında görev yapmıştır (Sarı & Kurt, 2008, s. 601; Engin, Yardımcı & Tüzün, 2012, s. 1-4). Mekteb-i Sultani’deki eğitiminin ardından Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane’ye devam ederek burada dönemin en seçkin tıp eğitimi sürecinden geçmiştir. Mezuniyetinin ardından, devletin tıbbi modernleşme politikaları çerçevesinde ihtisas için Paris’e gönderilen genç hekimlerden biridir. Paris’te dönemin önde gelen frengi uzmanlarından Alfred Fournier’in öğrencisi olmuş, onun yanında klinik deneyim kazanmıştır (Keskin, 2023, s.109). Avrupa’da bulunduğu süre zarfında yalnızca frenginin klinik seyri üzerine değil, aynı zamanda hastalığın toplumsal yansımaları ve önlenme yolları hakkında da kapsamlı bilgi edinmiştir (Kıranlar, 2005, s. 259-261). Fournier’nin frenginin uzun süreli tedavi gerektirdiğine ve hastalığın yalnızca bireysel değil, toplumsal boyutları olduğuna dair vurgusu, Muhtar’ın düşünce dünyasında belirleyici olmuştur. Nitekim Türkiye’ye dönüşünden sonra kaleme aldığı yazılar, bilimsel katkının yanında toplumun bilinçlendirilmesi amacıyla da kaleme alınmıştır (BOA, BEO, 3891/291781; Celaleddin Muhtar, 1907).

Muhtar’ın Paris deneyimi, onun hem uluslararası tıp camiasında tanınmasına hem de Osmanlı tıp çevrelerinde farklı bir konuma yükselmesine yol açmıştır. Kısa sürede Mekteb-i Tıbbiye’de “Seririyat-ı Cildiye ve Efrensiye” muallimliği görevine getirilmiş ve bu sayede frengi üzerine uzmanlığını yeni nesil Osmanlı hekimlerine aktarma fırsatı bulmuştur. Ayrıca Fransa’daki tıp cemiyetlerine de üye olmuş, bu sayede

Batı tıbbı ile Osmanlı tıbbı arasında bir köprü rolü üstlenmiştir (BOA, İ.TAL, 29/34; BOA, İ.TAL, 40/43; BOA, İ.TAL, 72/10). Muhtar'ın en önemli çalışması olan *Frengi Makalâtı*, altı ayrı makaleden oluşan ve farklı konuları ele alan bir çalışmadır. Bu makalelerde frenginin tanımı, bulaşma yolları, tedavi yöntemleri, toplumsal sonuçları ve evlilik gibi bireysel hayatla doğrudan ilişkili alanlar ele alınmıştır. Eserin yazılma amacı, yalnızca tıbbi bir inceleme sunmak değil, aynı zamanda halkı bilinçlendirmektir. Zira Muhtar, hastalığın utanılacak bir mesele olarak görülmesi nedeniyle toplumda yeterince açık konuşulmadığını, bu sebeple yanlış kanaatlerin yaygınlaştığını vurgulamaktadır (Celaledin Muhtar, 1907, s. 1).

Risalenin en dikkat çekici yönlerinden biri, frenginin yalnızca cinsel yolla bulaşmadığını, gündelik hayatın sıradan temasları aracılığıyla da sirayet edebileceğini ısrarla belirtmesidir. Bu noktada Muhtar, dönemin en yaygın yanlış kanısını düzeltmeye çalışmıştır. Ona göre, frengiyi yalnızca gayrimeşru ilişkilerle sınırlandırmak, hem hastalığın daha fazla yayılmasına hem de toplumda yanlış bir algının yerleşmesine neden olmaktadır (Celaledin Muhtar, 1907, s. 58-70). Söz konusu çalışma, Osmanlı sağlık politikaları açısından da önem taşır. Zira Muhtar, eserinde yalnızca hastalığın tıbbi boyutunu değil, devletin ve toplumun alması gereken önlemleri de tartışmıştır. Evlilik öncesi sağlık muayeneleri, askerlerin kontrolü ve berber-hamam gibi kamuya açık mekanlarda hijyen tedbirlerinin artırılması gibi hususlara sık sık değinmiştir. (Celaledin Muhtar, 1907, s. 42-70).

Bu yönüyle *Frengi Makalâtı*, bir tıp risalesi olmanın ötesinde, halk sağlığı bilinci oluşturan bir broşür işlevi de görmektedir. Ayrıca dil ve üslup açısından da dikkat çekicidir. Anlaşılır bir Türkçe kullanmaya gayret eden Muhtar, tıbbi kavramları mümkün olduğunca halkın anlayabileceği şekilde açıklamıştır. Bu da onun yalnızca hekimler için değil, geniş toplum kesimleri için yazdığını göstermektedir. Muhtar'ın çalışmaları, 19. yüzyılın sonu ile 20. yüzyılın başında Osmanlı tıbbının modernleşme süreciyle de yakından ilişkilidir. Bu dönemde Osmanlı Devleti bir taraftan salgın hastalıklarla mücadele ederken, diğer taraftan Avrupa'daki bilimsel gelişmeleri takip etmeye çalışmıştır (Ocak, 2019, s. 300-301). Bu bağlamda Muhtar'ın risalesi, bilimsel yönünün ötesinde, devletin sağlık politikalarıyla da örtüşen bir girişimdir.

Muhtar'ın frengi hastalığıyla ilgili gösterdiği gayret ve başarılar, devletin de dikkatini çekmiştir. Dönemin padişahı tarafından saray hekimliği görevine atanması, onun mesleki yetkinliğinin en açık göstergesidir. Ayrıca 1918 yılında kurulan Ahmed İzzet Paşa Kabinesi'nde kısa süreliğine İaşe Nazırlığı görevinde bulunarak kamu yönetimi alanında da sorumluluk üstlenmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra “Özden” soyadını alan Celaleddin Muhtar, yaşamının son dönemine kadar tıbbi çalışmalarını sürdürmüştür. 26 Ekim 1947 tarihinde vefat eden Muhtar, geride Osmanlı ve erken Cumhuriyet dönemine ait tıp tarihine yön veren önemli eserler bırakmıştır. Ardında bıraktığı bilimsel miras, ölümünden sonra da değer görmüş; özellikle son yıllarda yapılan araştırmalarda onun Türk ve dünya tıbbına yaptığı katkılar daha kapsamlı biçimde ele alınmıştır (Şehiraltı & Dinç, 2010, s. 705-710).

Hastalığın Bulaşma Yolları

Frenginin yalnızca “ahlâk dışı davranışların” bir sonucu olduğu yönündeki yaygın kanaat, hem bilimsel hem de toplumsal açıdan son derece indirgemeci bir yaklaşımdır. Frenginin cinsel temas ile bulaştığı açıktır. Ancak Fournier'e göre hastalığın bulaşma biçimleri yalnızca bu yolla sınırlı değildir (Fournier, 1899, s. 6). Enfekte bireylerin özel eşyalarının kullanımı; örneğin tıraş bıçağı, havlu, elbise, çatal-kaşık gibi nesnelerin paylaşımı, hastalığın dolaylı yoldan bulaşmasına neden olabilir. Bu tarz temaslar, özellikle hijyen koşullarının yetersiz olduğu dönemlerde ve toplu yaşam alanlarında bulaşma riskini ciddi biçimde artırmıştır. Benzer şekilde, hastalığın ilk dönemlerinde bireyin tükürüğünde dahi bakteriye rastlanabileceği için, aynı kaptan su içmek veya aynı yemek kabını paylaşmak gibi basit görünen davranışlar dahi bulaşmayı mümkün kılabilir. Muhtar, bu nedenle frenginin yalnız “mahrem” bir hastalık olarak değil, kamusal bir sağlık sorunu olarak ele alınması gerektiğini özellikle vurgulamıştır (Celaleddin Muhtar, 1907).

Frenginin en dramatik yönlerinden biri de doğum yoluyla bulaşabilmesidir. Hamile bir kadının vücudunda bulunan *Treponema pallidum*, plasenta aracılığıyla fetüse geçerek doğumsal (konjenital) frengiye yol açabilir. Bu durumda bebek doğuştan enfekte olur, sıklıkla fiziksel deformasyonlar veya organ hasarlarıyla dünyaya gelir. Aynı şekilde, enfekte bir annenin sütü aracılığıyla da hastalığın bebeğe geçmesi mümkündür. Bu yönüyle frengi, yalnızca bireyleri değil, nesilleri de

etkileyen ırsi bir karakter kazanır (Celaleddin Muhtar, 1907, s. 4-5). Bu nedenle bazı bölgelerde karantina uygulamalarına gidilmiş, köylere giriş-çıkışlar denetlenmiş ve toplu sağlık taramaları yapılmıştır (Şehsuvaroğlu, 1971, s.3). Muhtar, bu tür vakaların yalnızca bireysel değil, toplumsal sağlık felaketlerine yol açabileceğini vurgulamıştır. Özellikle köy ölçeğinde yapılan taramalar, masum frenginin Osmanlı taşrasında ciddi bir tehdit olduğunu göstermektedir (Gül, 2009, s. 258-259; BOA, DH.İD, 53/34; BOA, BEO, 4145/310851)

Osmanlı toplumunda yaygın bir gelenek olan sütannelik de frenginin yayılmasında kritik bir rol oynamıştır. Frengili bir sütannenin emzirdiği çocuğa hastalığı bulaştırması ya da frengili bir bebeğin sütannesine hastalığı aktarması, nesiller arası geçişin en tehlikeli biçimlerinden biridir. Muhtar, bu duruma ilişkin bazı çarpıcı örnekler aktarır. Bunlardan birinde, varlıklı bir kadının çocuğuna bakmakta zorlandığı için bir sütanne tuttuğundan söz eder. Sütannenin frengi hastası olduğu fark edilmeden bebeği emzirmesi sonucunda hastalık önce çocuğa, ardından annesine, daha sonra babasına geçmiş, nihayet ailenin tüm fertlerine sirayet etmiştir (Celaleddin Muhtar, 2024, s. 94-95). Bu trajik örnek, sütanneliğin ne kadar ciddi bir bulaşma riski taşıdığını açıkça ortaya koymaktadır. Sütannelik kurumunun Osmanlı toplumunda denetimsiz biçimde sürdürülmesi hem bebeklerin hem de ailelerin sağlığı açısından büyük tehlike oluşturmıştır.

Hastalığını bir hekime başvurarak tedavi ettirmekten utanan ve durumunu gizleyenler de frenginin yayılımını hızlandırmıştır. Nitekim bu durumdaki birçok kişi, çareyi sahte hekimlere müracaat etmekte bulmuştur (Behçet, 1935, s. 5-6). Bu durum kısa sürede bir istismar alanına dönüşmüş, bazı şarlatanların “kesin tedavi” vaatleriyle halkı kandırmasına zemin hazırlamıştır. Bu şarlatanlar hastaların maddi varlıklarını sömürdükleri gibi, yanlış tedavi yöntemleriyle sağlıklarını da bozmuşlardır. Söz konusu dönemin gazetelerinde, “frengiye kesin çare” başlıklı ilanların yayımlandığı; bu ilanlarda hekimlik ehliyeti bulunmayan kişilerin, halkın çaresizliğini ticari kazanca dönüştürdükleri görülmektedir (Celaleddin Muhtar, 1907, s. 1-8). Muhtar, bu tabloyu sert bir biçimde eleştirmiştir. Ona göre asıl tehlike, hastalığın kendisinden ziyade, toplumun frengi karşısındaki sessizliği ve utanma kültürüdür. Çünkü bu utanma duygusu, hastalığın erken teşhisini ve tedavisini engellemekte, frenginin toplum içinde fark edilmeden yayılmasına yol açmaktadır.

Muhtar, eserlerinde bu yanlış kanaatin kırılması gerektiğini vurgulamış; frenginin yalnızca cinsel temasla değil, gündelik temas, ortak eşya kullanımı, hatta anneden çocuğa geçiş gibi farklı yollarla da bulaşabileceğini ayrıntılı biçimde açıklamıştır (Celaleddin Muhtar, 1907, s. 58-70).

Onun bu yaklaşımı, frengiyle mücadelede halk eğitiminin ve tıbbi bilgilendirmenin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Muhtar ve onun hocası Fournier, hastalığın mahrem bir konu olmaktan çıkarılıp açıkça tartışılması gerektiğini savunarak, hem hekimleri hem de idareyi bu konuda sorumluluk almaya davet etmiştir. Çünkü frengi hastalığının nasıl bir seyir izleyeceği halen tam olarak aydınlatılamamış bir konudur ve hastalığın gizlenmesi sorunları daha da büyötmektedir. Ancak son yıllarda frengi üzerine yapılan bilimsel gözlemler sayesinde, artık hastalığın olası risklerini öngörebilecek düzeyde bilgiye sahibi olunmuştur (Fournier, 1898, s. 849). Bu yönüyle Muhtar ve Fournier, yalnızca birer hekim olarak değil, hastalığın toplumsal etkilerini azaltmayı amaçlayan reformcu kimlikleriyle de öne çıkmışlardır.

Muhtar’a göre frenginin en yaygın ve bilinen bulaşma yolu, cinsel temastır. Nitekim risalesinde (Celaleddin Muhtar, 1907) sık sık “mukarenet-i gayr-ı meşrua” ifadesini kullanarak frenginin özellikle fuhuş aracılığıyla sirayet ettiğini vurgulamaktadır. Ona göre, Osmanlı toplumunda 19. yüzyılın ikinci yarısında artış gösteren genelevler, hastalığın yayılmasında en kritik alanlardan biridir. Resmi genelevlerde çalışanlar düzenli olarak sağlık muayenesinden geçirilmesine rağmen, gizli fuhuşun yaygınlığı frenginin kontrolünü zorlaştırmıştır (BOA, DH.İD, 65/46; BOA, DH.İ.UM.EK, 52/5). Frenginin bu şekilde hızla yayılması, hastalığın bireyselliğini aşarak toplumsal bir tehdit haline gelmesine yol açmıştır. Bu durum, hastalığın klinik belirtilerinin toplum tarafından yeterince tanınmamasını da beraberinde getirmiştir. Esasen cinsel yolla bulaşan frengi insan bedeninde “şankr” adı verilen ağrısız yaralara neden olmaktadır. Ancak bu yaralar halkın cehaleti yüzünden çoğu kez önemsiz görülerek dikkate alınmamıştır. Oysa hastalığın ilerleyerek ikinci ve üçüncü evrelerde çok daha yıkıcı sonuçlar doğurduğu bilinmektedir (Yıldırım, 2010, s. 107).

Muhtar, bu durumu açıkça eleştirerek denetimlerin yetersizliğini dile getirmiştir. Ayrıca, evli erkeklerin frengiyi eşlerine ve dolayısıyla

ailelerine taşınması, hastalığın yalnızca bireysel değil toplumsal bir mesele olduğunu göstermektedir. Muhtar'ın aktardığı bir vaka, dönemin tıbbi bilgisizliğinin ve denetimsizliğinin frengi hastaları üzerindeki yıkıcı etkilerini çarpıcı biçimde göstermektedir. Anadolu'dan gelen bir tüccar, gayrimeşru bir ilişki sonucu frengiye yakalanmış ve iyileşme umuduyla dönemin “kesin şifa” vaat eden sahte hekimlerinden birine başvurmuştur. Söz konusu kişi, hastaya birkaç enjeksiyon uygulayarak yüksek ücretler almış, ardından da “tamamen iyileştiği” yönünde teminat vererek tedaviyi sonlandırmıştır. Kendisini sağlıklı sanan bu hasta, memleketine döndüğünde farkında olmadan hastalığı eşine, annesine ve küçük kızına bulaştırmıştır. Muhtar, bu olayın trajik boyutunu vurgularken, hastanın pişmanlık dolu ifadelerini de kaydetmiştir. Adam, “kabahat bende mi, yoksa bana sahte umut veren doktorda mı?” diyerek içinde bulunduğu çaresizliği dile getirmiştir (Celaledin Muhtar, 1907, s. 13-14; Celaledin Muhtar, 2024, s. 69-70). Bu örnek, dönemin Osmanlı toplumunda frengiyle mücadelenin yalnızca tıbbi değil, aynı zamanda etik ve kurumsal bir sorun haline geldiğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Denetimsiz hekimlik uygulamaları, halkın cehaleti ve hastalığın “ayıp” sayılması, hem bireylerin hem de ailelerin geri dönüşü olmayan sonuçlarla karşılaşmasına neden olmuştur

Muhtar'ın en dikkat çekici katkılarından biri, frenginin gündelik hayattaki “masumane” temaslarla da bulaşabileceğini ortaya koymasındır. Risalesinde bu hastalığın tokalaşma, öpüşme, ortak tabak, bardak veya kaşık kullanımı gibi yollarla dahi sirayet edebileceğini ifade etmiştir (Celaledin Muhtar, 1907, s. 58-70; BOA, Y.MTV, 236/31; BOA, DH. MKT, 1684/48; BOA, DH. MKT, 442/24). Bu tespit, dönemin Avrupa literatürüyle de örtüşmektedir. Fournier gibi uzmanlar da frenginin yalnızca cinsel ilişkiyle değil, çeşitli yollarla bulaşabileceğini kabul etmişlerdir (Fournier, 1898, s. 475). Ancak Muhtar'ın özellikle Anadolu'daki vakalara dayanarak verdiği örnekler, bu durumu daha somut bir hale getirmiştir. Nitekim 19. yüzyılın sonlarında Anadolu'nun farklı bölgelerinde birçok frengi vakasına rastlanılmıştır (Milaslı İsmail Hakkı, 1899, s. 9). Pilot bölge olarak seçilen Kastamonu'da yapılan bir araştırma, aynı kaptan yemek yiyen çocukların %70'inden fazlasında frengi tespit edildiğini ortaya koymuştur (Kılıç, 2014, s. 292; Celaledin Muhtar, 1907, s. 69; Bulut, 2009, s. 112). Bu gelişmeler Osmanlı yönetimini frengi ve

benzeri zührevi hastalıklar konusunda kapsamlı önlemler almaya sevk etmiş (Güneş, 2021a, s. 51), bu amaçla Avrupa'dan uzman hekimler getirilerek Anadolu'daki vakalar üzerinde incelemeler yapılmıştır (Şenel, 2015, s. 263; Terzioğlu, 2002, s. 352). Bu bağlamda Muhtar, halk arasında yaygın olan “frengi sadece cinsel ilişkiyle bulaşır” algısını kırmaya çalışmıştır. Ona göre bu yanlış kanaat, hastaların utanarak durumlarını gizlemelerine ve hastalığın daha da yayılmasına sebep olmaktadır.

Muhtar'ın en önemli gözlemlerinden biri de frenginin kalıtsal yolla intikali meselesidir. Ona göre frengili bir ebeveynden doğan çocukların büyük çoğunluğu ya düşükle sonuçlanmakta ya da doğumdan kısa bir süre sonra ölmektedir. Hayatta kalanların ise ilerleyen yıllarda hastalığın belirtilerini göstermesi kuvvetle muhtemeldir (Celaledin Muhtar, 2024, s. 63-64). Muhtar'ın aktardığı istatistikler bu durumu çarpıcı şekilde ortaya koymaktadır. Frengisini tedavi ettirmeyen bireylerin çocuklarının yaklaşık %80'i doğum öncesinde veya hemen sonrasında hayatını kaybetmektedir. Buna karşılık, uzun süreli tedavi gören hastaların çocuklarında sağ kalım oranı çok daha yüksektir. İlginç bir biçimde, bazı vakalarda doğum sırasında herhangi bir belirti görülmemekte, çocuklar sağlıklı şekilde dünyaya gelmektedir. Ancak bu çocuklarda hastalığın etkileri ilerleyen yıllarda ortaya çıkmaktadır. Genellikle zayıf bir bünyeye sahip olduklarından, bulaşıcı hastalıklara karşı daha duyarlıdır. Bu nedenle bu çocukların büyük bir kısmı bu tür hastalıklardan kurtulamayarak yaşamlarını yitirmektedir. Bazı durumlarda ise doğumda ya da hemen sonrasında herhangi bir belirtiye rastlanmaz. Fakat frengi mikrobunu irsi olarak taşıyan bu çocuklarda hastalık, beş, on hatta yirmi yıl sonra dahi ortaya çıkabilmektedir. Bu bireylerde en dikkat çeken özellik, genellikle akranlarına göre zihinsel gelişimlerinin geri kalmasıdır. Nadir bazı istisnalar dışında, çoğu çocuk zayıf yapılı, solgun benizli ve kısa boyludur. Ayrıca kemik, sinir ve beyin dokularında belirgin rahatsızlıklar gözlemlenmektedir. Söz konusu çocuklarda nedeni tam anlaşılamayan havale, spazm ve beyin zarı iltihabı gibi çeşitli nörolojik belirtiler ortaya çıkmaktadır. Tüm bu bulgular, frenginin yalnızca bireysel bir hastalık değil, nesillerin biyolojik ve zihinsel sağlığını tehdit eden ciddi bir toplumsal sorun olduğunu açıkça göstermektedir (Celaledin Muhtar, 1907, s. 4-7).

Bu çeşitlilik, frenginin bulaşma yollarının ne kadar geniş bir yelpazeye sahip olduğunu göstermektedir. Osmanlı hekimleri, frenginin bu masum bulaşma biçimlerini halk arasında anlatmakta güçlük çekmişlerdir. Zira hastalık genellikle ahlaki bir utanç konusu olarak algılanmış, bu da hem erken teşhisi hem de tedaviyi geciktirmiştir. Bu nedenle Muhtar ve çağdaşı hekimler, frenginin yalnızca cinsel temasla değil, gündelik yaşam pratikleriyle de bulaşabileceğini vurgulamış, halk sağlığı açısından hastalığın gizlenmemesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Frengi yalnızca “bedensel bir illet” değil, aynı zamanda toplumsal bilinç eksikliğinin de bir göstergesi olmuştur. Hastalığın bulaşma biçimlerinin çokluğu, onu sıradan bir enfeksiyon olmaktan çıkararak, kamusal hijyenin, sağlık eğitiminin ve ahlaki algının kesişim noktasına yerleştirmiştir. Bu nedenle frengiyle mücadele, yalnızca tıbbi değil, sosyal bir sorumluluk alanı olarak da değerlendirilmiştir (Fournier, 1899, s. 6; Ocak, 2019, s. 297).

Tıbbi, Toplumsal ve Hukuki Boyutlar

Muhtar’a göre frengi, “bir katreyi koca bir ummana tahvil eden” bir hastalıktır; bireyden aileye, aileden topluma yayılan zincirleme bir etkiye sahiptir (Celaledin Muhtar, 1907, s. 3). Bu durum, hastalığın yalnızca bireysel sağlık açısından değil, nüfus politikaları bakımından da büyük bir risk oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle Osmanlı Devleti 19. yüzyılın sonlarından itibaren frengiyle mücadeleye yönelik çeşitli tıbbi ve idari tedbirler almaya başlamıştır. Bu önlemler, hem askeri hem de sivil sahada uygulanmıştır. Askere alınacak gençler sağlık muayenesinden geçirilmiş, frengili olduğu tespit edilenler askerlikten muaf tutulmuş veya hizmetleri ertelenmiştir. Ancak bu uygulama kötüye kullanılmış, bazı kişiler bilerek frengiye yakalanarak askerlikten kaçmaya çalışmıştır (Korkmaz, 2019, s. 14-15; BOA, DH.EUM.LVZ, 30/103; BOA, DH.HMŞ, 22/72; BOA, DH.MB.HPS, 156/14; BOA, DH.UMVM, 124/6; BOA, DH.HMŞ, 22/26; BOA, ŞD, 2491/8).

Her vilayette frengililer için ayrı hastaneler açılması planlanmış, fakat mali yetersizlikler nedeniyle bu hedef tam olarak gerçekleştirilememiştir. Bunun yerine mevcut hastanelerde frengi hastaları için özel bölümler oluşturulmuştur. Ayrıca seyyar tabipler aracılığıyla köylerde sağlık taramaları yapılmış, hastaların tedaviden kaçmaları durumunda cezai yaptırımlar öngörülmüştür (Güneş, 2021b, s. 1679-1683). Bu uygulamalar, Osmanlı idaresinin frengiyi yalnızca bireysel bir hastalık olarak değil,

kamusal bir sağlık meselesi olarak ele almaya başladığını göstermektedir. Frengiye yakalanan hastaların kayda alınması, muayene ve tedavi süreçlerinin denetlenmesi, taşradaki sağlık personelinin merkeze rapor sunma zorunluluğu gibi uygulamalar, merkezi sağlık idaresinin güçlendirilmesine katkı sağlamıştır. Bu durum, 19. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'nin sağlık politikalarında görölen genel dönüşümün bir parçasıdır. Nitekim Osmanlı Devleti, frengiyle mücadelede Avrupa'daki gelişmeleri de yakından takip etmiştir. Celaleddin Muhtar'ın Paris'e gönderilmesi, bu bağlamda devletin bilinçli bir politikasıdır. Avrupa'daki kongreler ve istatistikler Osmanlı tıp dünyasına aktarılmış, böylece hastalıkla mücadele küresel bir perspektiften yürütölmüştür (BOA, DH.MKT, 1642/90; BOA, DH.MKT, 1637/32).

Muhtar, frenginin yayılımında gündelik yaşamın sıradan alışkanlıklarını önemli bir faktör olarak görmektedir. Bu nedenle özellikle kamusal alanlarda hijyenin önemine dikkat çekmiştir. Örneğin berberler, hamamlar, kahvehaneler gibi yerlerde çalışanların düzenli muayene edilmesi gerektiğini savunmuştur. Ortak kullanılan alet ve kapların hastalığın yayılmasında önemli rol oynayabileceğini vurgulamıştır (Celaleddin Muhtar, 2024, s. 46, 91, 103). Evlilik öncesi sağlık muayeneleri de devletin aldığı önlemler arasındadır. Ancak Muhtar, bu muayenelerin genellikle erkeklerle sınırlı kalmasını eleştirmiştir. Kadın hekimlerin azlığı ve muhafazakâr toplum yapısı nedeniyle kadınların yeterince kontrol edilmediğini, bu durumun hastalığın aile kurumuna sirayetini kolaylaştırdığını ifade etmiştir (Celaleddin Muhtar, 1907, s. 52, 62-63). Hayatını fuhuş yoluyla kazanan kadınların denetimi ise nispeten daha sıkı tutulmuş, haftada en az bir kez sağlık muayenesine tabi tutulmaları istenmiştir. Hasta olanlar hastaneye yatırılmış, tedavi süreci boyunca takip edilmiştir. Bu uygulama, hastalığın kontrolünde önemli bir adım olsa da gizli fuhuşun yaygınlığı nedeniyle yeterli olmamıştır (Hot, 2001, s. 76; Özdemir, 2010, s. 45; Çavdar & Karcı, 2016, s. 170).

Osmanlı Devleti, frenginin tedavisinde uzman olmayan kişilerin müdahalesini yasaklamış, bu alanda faaliyet gösteren sahte hekim ve şarlatanları meslekten men etmeye çalışmıştır. Muhtar da yazılarında bu kişileri sert bir dille eleştirmiş, onları "cemiyet-i beşeriyeenin en büyük düşmanları" olarak görmüştür (Celaleddin Muhtar, 2024, s. 3). Muhtar

gazetelerde çıkan sahte tedavi ilanlarına karşı da devletin acil önlemler alması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca bu şarlatanlar yüzünden hastaların iyileşmek yerine daha kötü hale geldiklerini, dolayısıyla Osmanlı basınına da önemli bir sorumluluk düştüğünü ifade etmiştir (Celaledin Muhtar, 2024, s. 62).

Muhtar son olarak, “hastalığın sirayetine sebep olan sorunları birer birer saymak gerekirse bu listenin sonu gelmez” (Celaledin Muhtar, 1907, s. 69-70, Celaledin Muhtar, 2024, s. 107) ifadesini kullanmıştır. Bu durum, frenginin yalnızca bireysel ihmallerden değil, toplumsal, tıbbi ve idari eksikliklerin birleşiminden doğan karmaşık bir halk sağlığı sorunu olduğunu göstermektedir. Muhtar’a göre frenginin yayılmasına yol açan asıl nedenler arasında halkın cehaleti, sağlık kurumlarının yetersizliği, denetimsiz tedavi uygulamaları ve hastalığın gizlenmesine yol açan ahlaki önyargılar yer almaktadır. Dolayısıyla onun vurgusu, hastalığın kökenini tek bir davranış kalıbına indirgemek yerine, Osmanlı toplumunda sağlık kültürünün genel yapısına yöneliktir. Muhtar, frenginin önlenmesi için yalnızca tıbbi tedbirlerin değil, aynı zamanda eğitsel, idari ve toplumsal reformların da zorunlu olduğunu savunmuştur. Bu bakış açısı, onun dönemin diğer hekimlerinden farklı olarak, hastalığı yalnız bir “beden rahatsızlığı” değil, toplumsal modernleşmenin eksik halkalarından biri olarak değerlendirdiğini göstermektedir.

Muhtar’ın frengi hakkındaki görüşleri, büyük ölçüde dönemin Avrupa tıp literatürüyle paralellik göstermektedir. Özellikle Ricord’un frenginin uzun süreli tedavi gerektirdiği, hiçbir şekilde kısa sürede kesin şifa sağlanamayacağı yönündeki vurgusu (Ricord, 1858, s. 521-522), Muhtar’ın yazılarında da açıkça görülmektedir. Hatta Fournier’e göre, vücuda bir kez giren frengi mikrobi, hastayı yaşamının sonuna kadar etkisi altında tutar. Nitekim 20 yaşında frengiye yakalanan bir bireyin, 80 yaşına geldiğinde dahi vücudunda hastalığa ilişkin belirtiler gözlemlenmiştir (Celaledin Muhtar, 2024, s. 62-65). Muhtar’ın bu görüşleri Osmanlı kamuoyuna aktarması, Batı tıbbıyla Osmanlı tıbbı arasında önemli bir köprü işlevi görmüştür. Bu yönüyle Muhtar, yalnızca bir “aktarıcı” değil, aynı zamanda gözlemlerini Anadolu’daki vaka örnekleriyle destekleyen özgün bir araştırmacı kimliği taşımaktadır.

Her ne kadar Muhtar, Batı tıbbının temel kabullerini benimsemiş olsa da, Anadolu coğrafyasında edindiği tecrübeler ona farklı bir perspektif

kazandırmıştır. Özellikle “masum frengi” kavramsallaştırması, onun en özgün katkılarından biridir. Avrupa’da da temas yoluyla frenginin bulaştığı bilinse de, Muhtar bu olguyu Anadolu’daki gözlemlerle somutlaştırmıştır. Örneğin Kastamonu’da çocukların ortak kaplardan yemek yemesiyle yüksek oranlarda frengi vakalarının ortaya çıkması, onun bu kavramı geliştirmesine yol açmıştır (Celaledin Muhtar, 1907, s. 56; Kılıç, 2014, s. 292). Ayrıca Osmanlı toplumuna özgü geleneksel uygulamalar, özellikle sütannelik, frenginin yayılmasında önemli bir faktördür. Muhtar, bu pratiğin yol açtığı riskleri vurgulayarak, Batılı uzmanların gündeme getirmediği bir boyutu literatüre kazandırmıştır. Böylece Muhtar, hem yerel toplumsal dinamikleri hem de uluslararası tıp bilgisini bir araya getiren hibrit bir yaklaşım ortaya koymuş, sütannelik geleneğinin artık terkedilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Celaledin Muhtar, 2024, s. 106-107).

Muhtar, yanlış tedavilerin yalnızca bireylere değil, onların ailelerine ve dolayısıyla topluma zarar verdiğini ısrarla vurgulamıştır. Muhtar, yalnızca Osmanlı tıp çevrelerinde değil, Avrupa’da da saygı görmüş bir hekimdir. Paris’teki eğitiminde Fournier gibi uzmanların dikkatini çekmiş, eserleriyle uluslararası literatürde yer edinmiştir. Onun *Frengi Makalâtı* risalesi, Osmanlı tıbbının modernleşme sürecinin somut bir ürünü olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Muhtar’ın eserinde yalnızca tıbbi bilgi değil, Osmanlı toplumunun sosyo-kültürel yapısına dair gözlemler de mevcuttur. Bu da onu salt bir hekim olmaktan çıkarıp, dönemin sağlık politikaları ve toplum-bilim kesişiminde yer alan bir entelektüel haline getirmektedir.

SONUÇ

Frengi, Osmanlı Devleti’nin 19. yüzyılda karşı karşıya kaldığı en önemli sağlık sorunlarından biridir. Hastalığın yalnızca bireysel bir mesele değil, aynı zamanda aile kurumunu, nesillerin devamını ve toplumun genel sağlığını tehdit eden boyutları vardır. Bu nedenle frengi, hem tıbbi hem de toplumsal bir kriz olarak Osmanlı tarihine damgasını vurmuştur. Celaledin Muhtar’ın *Frengi Makalâtı* risalesi, bu krizin anlaşılması ve yönetilmesi noktasında dönemin en önemli eserlerinden biridir. Muhtar, Paris’te aldığı modern tıp eğitiminin ışığında, hastalığın yalnızca cinsel ilişki yoluyla değil, gündelik temaslar, sütannelik ve kalıtsal yollarla da bulaşabileceğini ortaya koymuştur. Özellikle “masum frengi” kavramsallaştırması, onun literatüre kazandırdığı özgün katkılardan

biridir. Anadolu'daki somut vaka gözlemlerini eserine yansıtması, Muhtar'ı yalnızca bir aktarıcı değil, aynı zamanda özgün bir araştırmacı haline getirmiştir.

Onun eleştirileri, halk sağlığı bilincinin önemine işaret etmektedir. Muhtar'a göre, hastalığı yalnızca tıbbi bir mesele olarak değil, toplumsal düzeni ve ahlaki yapıyı ilgilendiren bir sorun olarak ele almak gerekmektedir. Bu yaklaşım, Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde tıp ve toplum arasındaki ilişkinin niteliğini anlamak bakımından büyük önem taşır. Sonuç olarak, Muhtar'ın frengi hakkındaki tespitleri, yalnızca kendi dönemine ışık tutmakla kalmamış; günümüzde de salgın hastalıklarla mücadelede birey-toplum-devlet üçgeninde alınacak tedbirler için kıymetli bir tarihsel perspektif sunmuştur. Onun yazıları, Osmanlı tıbbının modernleşme sürecinin bir ürünü olarak, halk sağlığı ve bulaşıcı hastalıklar tarihine kalıcı bir katkı sağlamıştır. Kaleme aldığı makaleler, Osmanlı tıbbının modernleşme sürecinin bir ürünü olmasının ötesinde, bugün dahi bulaşıcı hastalıkların toplumsal yönlerini anlamada değerini koruyan öncü halk sağlığı metinleridir.

Söz konusu hastalığın bulaşma yolları üzerine yaptığı tespitler, bir yandan dönemin tıbbi bilgisini modernleştirirken, diğer yandan hastalığın toplumsal boyutlarını görünür kılmıştır. Onun halkı bilgilendirmeye yönelik sade ve öğretici üslubu, tıbbi bilginin yalnız hekimler arasında değil, toplumun her kesiminde yaygınlaşmasını hedeflemiştir. Bu yönüyle frengiye dair makaleleri, bir bilimsel inceleme olmanın ötesinde, Osmanlı'da halk sağlığı bilincinin oluşumuna hizmet eden bir rehber eser niteliğindedir. Muhtar'ın düşüncelerinde en dikkat çekici noktalardan biri, frenginin yalnız “ahlaksızlık” ile ilişkilendirilen bir illet olmaktan çıkarılıp, herkesin maruz kalabileceği bir sağlık sorunu olarak tanımlanmasıdır. Bu anlayış, hem tıbbi bakışın toplumsal önyargılardan arındırılmasına hem de hastalığın gizlenmeden tedavi edilmesine zemin hazırlamıştır. Muhtar'ın bu çağrısı, günümüzde dahi halk sağlığı politikalarının temelini oluşturan “koruyucu sağlık hizmeti” yaklaşımının erken bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Muhtar'ın frengi üzerine yürüttüğü çalışmalar, yalnızca bir hastalığın biyolojik yönünü aydınlatmakla kalmamış; aynı zamanda Osmanlı toplumunda bilimin kamusal bir otoriteye dönüşüm sürecini de gözler önüne sermiştir. Onun kaleminde frengi, bir tıp konusu olmaktan çıkıp,

modernleşen bir toplumun kendini sorgulama meselesine dönüşmüştür. Muhtar, bilimsel bilgiyi ahlaki yargılardan arındırarak topluma aktarmayı başaran ender hekimlerden biridir. Bu yönüyle hem meslektaşlarına hem de dönemin yöneticilerine örnek teşkil etmiştir. Bugün geriye dönüp bakıldığında, onun uyarılarının yalnızca bir yüzyıl öncesine değil, her dönemde toplumların salgın hastalıklarla kurduğu ilişkiye dair evrensel dersler taşıdığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA)

Bab-ı Ali Evrak Odası, *BEO*, 3891/291781 (H.9/5/1329-M.8/5/1911), 4145/310851 (H.12/3/1331-M.19/2/1913).

Dâhiliye İdare, *DH.İD*, 53/34 (H.6/1/1331-M.16/12/1912), 65/46 (H.7/4/1332-M.5/3/1914).

Dâhiliye Mektubi Kalemi, *DH.MKT*, 442/24 (H.5/12/1319-M.15/3/1902), 1637/32 (H.15/11/1306-M.13/7/1889), 1642/90 (H.27/11/1306-M.25/7/1889), 1684/48 (H.29/4/1307-M.23/12/1889).

Dâhiliye İdare-i Umumiye Ekleri, *DH.İ.UM.EK*, 52/5 (H.18/8/1337-M.19/5/1919).

Dâhiliye Levazım Kalemi, *DH.EUM.LVZ*, 30/103 (H.26/12/1333-M.4/11/1915).

Dâhiliye Hukuk Müşavirliği, *DH.HMŞ*, 22/26 (H.7/2/1325-M.22/3/1907), 22/72 (H.29/12/1333-M.7/11/1915).

Dâhiliye Hapishaneler Müdüriyeti, *DH.MB.HPS*, 156/14 (H.21/1/1334-M.29/11/1915).

Dâhiliye Umur-ı Mahalliyye ve Vilayat Müdürlüğü, *DH.UMVM*, 124/6 (H.21/1/1334-M.29/11/1915).

İrade Taltifat, *İ.TAL*, 29/34 (H.23/2/1311-M.5/9/1893), 40/43 (H.1/6/1311-M.10/12/1893), 72/10 (H.9/8/1312-M.5/2/1895).

Şura-yı Devlet, *ŞD*, 2491/8 (H.21/6/1302-M.7/4/1885).

Yıldız Mütenevvi Maruzat, *Y.MTV*, 236/31 (H.7/8/1320-M.9/11/1902),

Basılı ve İkincil Kaynaklar

Ayar, M. (2007). *Osmanlı Devleti'nde kolera: İstanbul örneği (1892–1895)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Behçet, H. (1936). *Frengi dersleri*. İstanbul: Akşam Matbaası.

Behçet, H. (1935). *Frengi niçin ayıp görülür? Frengiyi neden gizli tutmak adet olmuştur?* İstanbul: İstanbul Halkevi Yayınları.

Bulut, F. (2009). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e tehlikeli miras. *Tarih Okulu*, 3(İlkbahar), 109-123.

Celalettin Muhtar. (1907). *Frengi makalâtı*. İstanbul: Karabet Matbaası.

Celalettin Muhtar (1907/2024). *Frengi makalâtı* (Haz. Cengiz Keskin). Ankara: Akademisyen Yayıncılık.

Çavdar, N., & Karıcı, E. (2016). XIX. yüzyıl sonları ve XX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nde frengi ile mücadele kapsamında yapılan yasal düzenlemeler.

- Engin, B., Yardımcı, G., & Tüzün, Y. (2012). Celaleddin Muhtar Özden MD (1865-1947). *Journal of the Turkish Academy of Dermatology*, 6(2), 1-4. 10.6003/jtad.1262b1
- Fournier, A. (1898). *Traité de la syphilis: Période primaire-période secondaire* (Rédigé d'après l'enseignement de l'Hôpital Saint-Louis par Edmond Fournier). Paris: Rueff et Cie, Éditeurs.
- Fournier, A. (1899). *Frengi ve izdivaç* (Çev. Celaleddin Muhtar). İstanbul: Hanımlara Mahsus Gazete Matbaası.
- Gül, A. (2009). XIX. yüzyılda Erzincan kazasında salgın hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek ve Kızamık). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 41, 239-270.
- Güneş, M. (2021a). Osmanlı Devleti'nde frengi ile mücadeleye adanmış kısa bir ömür: Hüdavendigâr Vilayeti seyyar frengi tabibi Nuri Ömer Efendi. *Gazi Akademik Bakış*, 15(29), 49-68. <https://doi.org/10.19060/gav.1035528>
- Güneş, M. (2021b). 20. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nde frengi ile mücadelede etkili bir yöntem: Seyyar tabiplik. *History Studies*, 13(5), 1675-1692. 10.9737/hist.2021.1054
- Hot, İ. (2001). Sıhhiye Mecmuası'na göre ülkemizde bulaşıcı hastalıklarla mücadele (1913-1996). (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Keskin, C. (2023). *Celaleddin Muhtar'ın "Frengi Makalâtı" risalesi temelinde Osmanlı Devleti'nde frengi sorunu ve çözüm arayışları*. *Gazi Akademik Bakış*, 17(33), 97-117. <https://doi.org/10.19060/gav.1405849>
- Kılıç, R. (2014). *Türkiye'de frengi tarihi*. *Kebikeç Dergisi*, 38, 291-306.
- Kıranlar, S. (2005). Savaş yıllarında Türkiye'de sosyal yardım faaliyetleri (1914-1923). (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul.
- Korkmaz, Y. (2019). Osmanlı'da frengi ile mücadele (1880-1918). (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.
- Milashlı İsmail Hakkı. (1899). *Frengi illeti hakkında herkese lazım olan malumat*. İstanbul: Asır Matbaası.
- Nikiforuk, A. (2018). *Maşşerin dördüncü atlısı: Salgın ve bulaşıcı hastalıklar tarihi* (Çev. Selahattin Erkanlı). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Ocak, B. (2019). Frenginin tedavisinde Salvarsan ile Neosalvarsan'ın keşfi ve bazı Osmanlı hekimlerinin bu ilaçlar hakkındaki değerlendirmeleri. *Tarih Okulu*, 12(40), 296-311. <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1653>
- Özdemir, H. (2010). *Salgın hastalıklardan ölümler 1914-1918*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özekmekçi, M. İ. (2012). Modern devlet ve tıp: II. Abdülhamit döneminde frengi ile mücadele. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 10, 83-101.
- Ricord, P. (1858). *Traité pratique des maladies vénériennes*. Paris: Librairie des sciences médicales de J. Rouvier et E. Le Bouvier.
- Sarı, N., & Kurt, Ü. E. (2008). I. Dünya Savaşı'nda Üsküdar'da Hilâl-i Ahmer Aşhanesi ve Celal Muhtar Özden. İçinde *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VI* (ss. 583-604). İstanbul: Üsküdar Belediyesi.
- Şehiralti, M., & Dinç, G. (2010). Celalettin Muhtar Ozden (1865-1947): His life, works and contributions to the study of dermatophytes. *International Journal of Dermatology*, 49, 705-710. [10.1111/j.1365-4632.2009.04409.x](https://doi.org/10.1111/j.1365-4632.2009.04409.x)
- Şehsuvaroğlu, B. N. (1971). Memleketimizde frengi tarihçesi. *Yeni Asya*, Mart sayısı.
- Şenel, Ş. (2015). 19. yüzyılda Kastamonu vilayetinde frengi hastalığıyla mücadele. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 256-274. <https://doi.org/10.18026/cbusos.70294>
- Temel, M. (2014). Osmanlı Devleti'nin son döneminde fuhuş ve frengi ile mücadele. İçinde *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt 14, ss. 169-172). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Terzioğlu, A. (2002). Türklerin tarih boyunca dermatoloji ve veneroloji alanında dünya tıbbına katkıları. İçinde *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt 11, ss. 348-355). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Yetkin, A. (2011). II. Meşrutiyet döneminde toplumsal ahlâk bunalımı: Fuhuş meselesi. *Tarihin Peşinde*, 6, 21-54.
- Yıldırım, N. (1985). Tanzimattan Cumhuriyete koruyucu sağlık uygulamaları. İçinde *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt 5, ss. 1320-1338). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldırım, N. (2010). *İstanbul'un sağlık tarihi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

BÖLÜM 2

Osmanlı'da Arkeoloji Temelli Bir Gerilim: Champoiseau'nun Semadirek Kazıları

Cengiz Keskin¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Kırklareli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü,
ORCID: 0000-0002-1919-1981

GİRİŞ

Bir konu hakkında monografik bir çalışma yapmak, titiz bir araştırma süreci, kaynaklara hâkimiyet ve yoruma dayalı bir analiz gerektiren meşakkatli bir iştir. Hangi konu çalışılırsa çalışılsın, araştırmacıdan hem alanın literatürüne hâkimiyet hem de özgün bir katkı beklenir. Bu bağlamda Semadirek'teki arkeolojik faaliyetlerle ilgili yapılan bütün çalışmalar tetkik edilmiş ve incelenmiştir. Bu konuda en önemli çalışmalardan biri şüphesiz Charles Champoiseau'nun "*La Victorie de Samothrace*" başlığı ile kaleme aldığı kısa bir makaledir (Champoiseau, 1880). Bahsedilen makale her şeyden önce 1863'te "Semadirek Zafer Tanrıçası" olarak bilinen heykelin keşfi ve taşınması süreci hakkında birinci elden bilgiler sunması bakımından değerlidir. Ayrıca makalede Fransız diplomatın Semadirek'e ilk ve ikinci gelişindeki kazı çalışmaları, izlenimleri ve keşiflerine dair önemli açıklamalar mevcuttur. Bununla beraber bu makalede Osmanlı Devleti'nin bu konudaki politikasıyla ilgili bir bahis yoktur. Louvre Müzesi tarafından yayımlanan "*The Winged Victory of Samothrace: Rediscovering a Masterpiece*" isimli eser de Champoiseau'nun kazılarına ve heykelin restorasyon sürecine dair detaylı bilgiler içermektedir. Bununla beraber zikredilen eserde daha çok heykelin sanatsal ve teknik analizleri üzerinde durulmuştur (Hamiaux, Laugier ve Martinez, 2015). Alexander Conze, Aloïs Hauser, Otto Benndorf'un birlikte kaleme aldıkları "*Neue Untersuchungen auf Samothrake II*" başlıklı eser de kayda değerdir (Conze, Hauser, Benndorf, 1880). Bu çalışma, Champoiseau'nun Semadirek'teki arkeolojik kazılarının sonuçlarını değerlendirmektedir. Ayrıca heykelin mimari bağlamı üzerine de önemli bilgiler sunar. Yine Alexander Conze tarafından kaleme alınan 1860 tarihli "*Reise auf den Inseln des thrakischen Meeres*" başlıklı eser de Semadirek'in antik eserleriyle ilgili kapsamlı bilgi veren ilk çalışmalardan biridir (Conze, 1860). Bahsedilen çalışmada Semadirek'in anıtları ve bazı antik yerleşim bölgeleri kaydedilmiştir.

Andrew Stewart'ın 2016 tarihli makalesi (Stewart, 2016), heykelin tarihi ve sembolik önemine vurgu yapan kıymetli bir çalışmadır. Stewart, heykelin modern keşfi, restorasyonu ve ilk yorumlanış biçimleriyle ilgili eleştirel bir bölümde Champoiseau'nun rolüne de değinmiştir. Johannes Christian Bernhardt'ın "*Das Nikemonument von Samothrake und der Kampf der Bilder*" isimli kitabında ise "Semadirek Zafer Tanrıçası" heykelinin kültürel ve politik bağlamı incelenmiş, Charles Champoiseau'nun keşfinin etkileri tartışılmıştır (Bernhardt, 2014). Michel Lesure tarafından kaleme alınan ve Fransa'nın önemli konsoloslarının anlatıldığı bir makalede Champoiseau'dan ve onun Semadirek'teki çalışmalarından dolayı olarak bahsedilmiştir. Bu yönüyle bu çalışma da önemlidir (Lesure, 1978). Marianne Hamiaux tarafından yazılan eser de önemli ve kayda değerdir. Bahsedilen çalışmada heykelin keşif süreci detaylı biçimde aktarılmıştır (Hamiaux, 2001). A. W. Lawrence tarafından kaleme alınan "*The Date of Nike of Samothrace*" (Lawrence, 1926) başlıklı yazı da değerlidir. Ancak

bu çalışmada daha çok heykelin yapım tarihinin ne zaman olduğuna dair tartışmalar yürütülmüştür. Semiha Deniz Coşkun'un Yüksek Lisans çalışması (Coşkun, 2015) da kayda değer bilgiler içermektedir. Bu çalışmada Semadirek'te bulunan heykelin farklı kaynaklar ışığında detaylı bir incelemesi yapılmış, heykelin bulunuşu, ortaya çıkarılışı, sanatsal değeri, yapılan restorasyon çalışmaları ve heykelin mimari özellikleri tartışılmıştır. Son olarak Auguste Bouché-Leclercq tarafından 1909'da kaleme alınan "*Éloge funèbre de M. Charles-François-Noël Champoiseau*" (Leclercq, 1909) başlıklı bir yazıdan da bahsetmek uygun olacaktır. Charles Champoiseau'nun hayatı ve kariyeri üzerine yazılmış bu anma yazısı, onun arkeolojiye katkılarını ve diplomatik görevlerini özetlemektedir.

Görüldüğü gibi Charles Champoiseau ve onun bölgedeki arkeolojik faaliyetleriyle ilgili birçok eser mevcuttur. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin gözünden meseleyi ele alan ciddi bir çalışmanın eksikliği hissedilmektedir. Bu doğrultuda bölgenin kültürel mirasını ortaya koyabilecek nitelikli bir incelemeye ihtiyaç duyulmuştur. Bu çalışma ile söz konusu boşluğun doldurulması hedeflenmiştir. Bu çalışmanın temel amacı, Charles Champoiseau tarafından Semadirek'te gerçekleştirilen kazıları, Osmanlı Devleti'nin hukuki ve idari bakış açısıyla değerlendirmek; söz konusu arkeolojik faaliyetin, henüz kurumsallaşmamış olan Osmanlı arkeoloji mevzuatı bağlamındaki yerini belirlemektir. Bugüne dek yapılan çalışmalarda Charles Champoiseau'nun faaliyetleri ağırlıklı olarak sanatsal, arkeolojik ve estetik yönleriyle ele alınmış; buna karşın Osmanlı yönetiminin konuya dair tutumu büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Bu çalışma, işte bu boşluğu doldurarak Osmanlı arşiv belgeleri üzerinden dönemin resmi yaklaşımını ve diplomatik arka planını ortaya koymayı hedeflemektedir.

Çalışmanın yöntemi, öncelikli olarak belge merkezlidir. Başta Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA) olmak üzere, konuya ilişkin Osmanlı bürokrasisine ait belgeler incelenmiş; kazıya dair izin süreçleri, yazışmalar, raporlar ve devletin müdahale düzeyi bu belgeler aracılığıyla analiz edilmiştir. Ayrıca Fransız kaynakları, ilgili arkeologların kendi yazıları, dönem gazeteleri, müze katalogları ve modern akademik literatürle desteklenmiş; böylece konu hem birincil hem de ikincil kaynaklar ışığında çok yönlü biçimde ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışma, yalnızca bir arkeolojik keşfi değil; aynı zamanda bir hukuki boşluğun nasıl uluslararası müdahalelere zemin hazırladığı sorusunu da tarihsel belgeler eşliğinde tartışmayı amaçlamaktadır.

Semadirek'in Kültürel Miras Açısından Önemi

Bu başlığa geçmeden önce, söz konusu bölgenin tarihsel arka planını, idari yapısını ve demografik özelliklerini kısaca değerlendirmek gerekmektedir. Zira bir yerleşimin kültürel miras değerini doğru biçimde analiz edebilmek, o yerin tarihsel konumunu, nüfus yapısını ve yönetsel bağlamını anlamakla

mümkündür. Bu bağlamda, Semadirek'in Osmanlı dönemindeki idari statüsü, etnik-dini bileşimi ve tarihsel süreç içindeki yeri, sonraki değerlendirmelere sağlam bir zemin hazırlayacaktır. Tarihi antik çağlara kadar inen Semadirek Adası'nın, birçok uygarlığa ev sahipliği yaptığı bilinmektedir (Çal, 1997, s. 391; BOA, *A.DVN.MKL*, 25/45; BOA, *İ.MMS*, 122/5236). Tarih boyunca Ege kavimlerinin, Perslerin ve Büyük İskender'in egemenliği altında kalan ada, MÖ 168 yılında Roma hâkimiyetine girmiştir. Yaklaşık 17 kilometre uzunluğunda ve 178 km² yüzölçümüne sahip olan Semadirek, Çanakkale Boğazı'nın Ege Denizi'ne açıldığı noktada yer alan Boğazönü adaları grubu içerisinde, Limni, Taşoz ve İmroz (günümüzde Gökçeada) ile birlikte anılmaktadır. Arazisinin büyük bölümü dağlık olan adanın en yüksek noktası, 1.600 metreye ulaşan Fengari Dağı'dır; bu zirve, Ege adaları arasındaki en yüksek nokta olma özelliğine sahiptir. Ada, Yunanca'da *Samothraki*, İngilizce'de ise *Samothrace* olarak adlandırılmaktadır. Etimolojik olarak bu adın, *Sisam* (Samos) ile *Trakya* (Thrace) isimlerinin birleşiminden türediği düşünülmektedir. Görünüşe göre, adanın fiziki yapısı Sisam'a benzetilmiş, ancak karıştırılmaması için "Trakya" ifadesiyle birlikte anılmıştır. Osmanlı kaynaklarında ise, adanın yüksek dağ silüetine atfen "Semadirek" adı kullanılmıştır. Semadirek, 1204 yılındaki Latin istilasına kadar Bizans İmparatorluğu'nun egemenliğinde kalmış, ardından Venediklilerin ve Cenevizlilerin kontrolüne geçmiştir. Nihayet 1457 yılında Osmanlı topraklarına katılan ada, 20. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı idaresinde kalmaya devam etmiştir. Ancak Birinci Balkan Savaşı sırasında, Kasım 1912'de, Yunanistan tarafından işgal edilerek Osmanlı hâkimiyetinden çıkmıştır (Randolph, 1998, s. 42).

Semadirek Adası'nın Kanuni döneminde Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti'nin bir parçası olduğu görülmektedir ki, II. Mahmud dönemine gelindiğinde dahi halen bu vilayete bağlı birimler arasındadır. Sadece erkeklerin sayıldığı 1831 nüfus sayımına göre adada 430 gayrimüslim, 3 de Müslüman nüfus yaşamaktadır (Karpas, 2003, s. 154). Bahsedilen ada bir dönem için İmroz'a, sonrasında Mekri'ye bağlanmış, daha sonra da Bozcaada sınırları içinde kalmıştır. Son olarak Dedeoğlu'na bağlanmış, Osmanlı Devleti'nin son dönemine kadar da bu statüsünü korumuştur (Şahin, 2009, s. 458-459). 1891 yılı ise Semadirek Adası için yeni bir başlangıç ifade etmiştir. Nitekim uzun yıllardır Cezayir-i Bahri Sefid Vilayeti'ne bağlı olan Semadirek, bu tarihten sonra Edirne Vilayeti'ne bağlı bir hale gelmiştir (BOA, *İ.MMS*, 118/5082; BOA, *MV*, 62/16; BOA, *DH.MKT*, 1817/130; Keskin, 2025, 45). Ancak idari statüdeki bu değişiklik adadaki nüfus dengesinde herhangi bir farklılaşmaya neden olmamıştır. Bu yıllarda adada yalnızca 4 hanelik Müslüman nüfus yaşamaktadır. Bahsedilen adanın genel nüfusu ise 600 hane civarındadır ve bu nüfus bütünüyle Hristiyan Rumlardan oluşmaktadır (BOA, *Y.A.HUS*, 270/74; Salname-i Vilayet-i Edirne, 1310, s. 210).

Semadirek'in kültürel miras değerini değerlendirebilmek adına, arkeolojinin kavramsal çerçevesine ve bilimsel bir disiplin olarak geçirdiği dönüşüme

değınmek de yerinde olacaktır. Eskinin bilimi anlamına gelen *Arkeoloji*, Yunanca *archaios* (eski) ve *logos* (söz, akıl, bilim) kelimelerinden türetilmiştir (Atasoy, 1999, s. 11). Ancak arkeoloji, şansa veya hayal gücüne dayanan bir uğraş değil; geçmiş insan topluluklarının bıraktığı maddi kültür kalıntılarını bilimsel yöntemlerle inceleyen bir disiplindir (Renfrew ve Bahn, 2016, s. 21).

Bu bilimin esas amacı, müzeleri değerli eserlerle süslemekten ziyade, geçmiş uygarlıkların karanlıkta kalmış yönlerini aydınlatmak ve insanlık tarihine ışık tutmaktır (Sevin, 1999, s. 13-15). Arkeolojinin bir bilim dalı olarak kurumsallaşması, 18. yüzyılda başlayan sistematik kazı çalışmalarıyla mümkün olmuştur. Özellikle Fransız İhtilali sonrasında Avrupa'nın önde gelen başkentlerinde kurulan müzeler, antik eserlere olan ilgiyi artırmış; bu ilgi arkeolojik kazıların yoğunlaşmasına neden olmuştur. Söz konusu dönemde Osmanlı topraklarında kazı yapan birçok arkeolog, çoğu zaman bu kazıları Avrupa müzelerini zenginleştirmek amacıyla gerçekleştirmiştir (Sevin, 1999, s. 20-23).

Semadirek Adası'nın antik dönemden itibaren pek çok medeniyetin iz bıraktığı çok katmanlı bir kültürel mirasa sahip olması bu kazıların temel nedenini teşkil etmiştir. Semadirek arkeolojik buluntuları, tarihi kimliğiyle bölgesel ve uluslararası düzeyde dikkate değer bir kültürel alan olarak değerlendirilmektedir. Adanın en önemli kültürel miras alanı, "Büyük Tanrılar Tapınağı" olarak bilinen sahadır. Helenistik dönemde bir tür gizem dini merkezine dönüşen bu alan, farklı toplumlardan bireylerin inanç ve kurtuluş arayışlarının merkezi olmuştur (Cole, 1984, s. 10-25). Burada bulunan ve bugün Louvre Müzesi'nde sergilenen "Semadirek Zafer Tanrıçası" heykeli, yalnızca sanatsal açıdan değil, aynı zamanda adanın kültürel belleği açısından da sembolik bir değer taşımaktadır (Kurtz ve Boardman, 1971, s. 170-188).

Semadirek, tarih boyunca Antik Yunan, Roma, Bizans ve Osmanlı yönetimleri altında kalmıştır. Bu süreçte ada yalnızca bir yerleşim değil, aynı zamanda kültürel çeşitliliğin ve geçişlerin yaşandığı bir mekân olmuştur. Osmanlı döneminde adada az da olsa Türk ve Müslüman nüfusun da yaşadığı bilinmektedir (BOA, *Y.A.HUS*, 270/74). Bu durum, adanın çok katmanlı kimliğini yansıtan önemli bir tarihsel olgudur.

19. yüzyılda Fransız konsolos Charles Champoiseau tarafından yapılan kazılar sırasında birçok eser Osmanlı topraklarından Avrupa'ya çıkarılmıştır. Bu kazılar sırasında yasal çerçevenin henüz yeterince belirgin olmaması, günümüzde kültürel mirasın korunması ve iadesi bakımından tartışmalı bir örnek olarak değerlendirilmektedir. Bu süreç aynı zamanda Osmanlı'da arkeolojiye dair hukuki düzenlemelerin gelişmesini de tetiklemiştir (Shaw, 2003, s. 165). Adanın Ege'nin kuzeyinde yer alması, onu jeopolitik açıdan önemli kılmıştır. Aynı zamanda Balkanlar ile Anadolu arasındaki geçiş yolları üzerinde yer alması

nedeniyle tarih boyunca güvenli bir sığınak bölgesi olarak değerlendirilmiştir (Miller, 1971, s. 156).

Asar-ı Atika Nizamnameleri'nin Tarihsel Arka Planı

Osmanlı Devleti'nde yürütülen kazıların hukuki zeminini değerlendirmek, Semadirek'teki arkeolojik faaliyetlerin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Bu nedenle muhtelif tarihlerde yayımlanan Asar-ı Atika Nizamnameleri'ne göz atmak elzemdir. 1869 Asar-ı Atika Nizamnamesi, Osmanlı arkeoloji mevzuatının başlangıç noktası olarak kabul edilir. Ancak uygulamadaki zafiyetler ve denetim eksiklikleri nedeniyle, bu düzenleme özellikle Batılı arkeologların antik eserleri Osmanlı topraklarından çıkarmasını engelleyememiştir. Yine de bu nizamname, ilerleyen yıllarda 1874 ve 1884'deki düzenlemeler için temel bir çerçeve oluşturmuştur (Başgelen, 1999, s. 45-53, 75-82; Kocabaş, 2005, s. 112-120).

1869 yılına kadar Osmanlı topraklarında arkeolojik kazıları sistemli biçimde düzenleyen bağlayıcı bir mevzuat mevcut değildir. Bu tarihe kadar gerçekleştirilen kazılar, genellikle devlet makamlarına yapılan basit başvurular ve alınan izinlerle sınırlı kalmıştır (Karaduman, 2004, s. 74). Ancak bu denetimsiz ortam, zamanla çeşitli suistimallere zemin hazırlamıştır. Osmanlı Devleti'nden gerekli ruhsatları alan yabancı araştırma heyetleri, kendilerine tanınan yetkileri çoğu zaman sınırsız bir tasarruf hakkı gibi yorumlamışlardır. Hâlbuki Osmanlı Hükümeti bu heyetlere faaliyet izni vermiş olsa da, onların tamamen serbest hareket etmesini uygun bulmamıştır. Buna rağmen 1869 yılına kadar arkeologların uyması gereken usul ve esaslar açık biçimde tanımlanmamış, özellikle çıkarılan eserlerin ne ölçüde Osmanlı mülkiyetine gireceği gibi kritik hususlar mevzuatta yeterince yer bulamamıştır. Bu belirsizlik, bazı önemli arkeolojik eserlerin yurt dışına çıkarılmasıyla sonuçlanmıştır (Şimşek ve Dinç, 2009, s. 109-110).

1869 yılında ilk Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin yürürlüğe girmesi, Osmanlı toplumunun arkeolojik mirasa yönelik farkındalığının gelişmeye başladığını göstermesi açısından önemlidir (Şahin, 2007, s. 104-109). Bununla birlikte söz konusu nizamname, Champoiseau'nun 1863 yılında Semadirek'te gerçekleştirdiği kazılarda bulduğu ünlü heykelden ancak altı yıl sonra yürürlüğe girebilmiştir. Bu durum, mevzuat açısından ciddi bir gecikmeye işaret etmekle birlikte, Osmanlı idaresinin arkeolojik faaliyetlerde yaşanan kontrol eksikliklerini fark etmeye başladığını da göstermektedir. Nitekim aynı yıl, yani 1869'da, çıkarılan bu nizamnameye dayalı olarak *Müze-i Hümayun* adıyla ilk resmi müze kurulmuş, arkeolojik eserlerin korunması ve teşhiri yolunda kurumsal bir adım atılmıştır. Bu kurumun ilk müdürlüğüne İskoç asıllı Edward Goold getirilmiş, onu Avusturyalı Tony Terenzio ve Alman Philipp Anton Dethier takip etmiştir. 1881 yılında ise bu görev Osman Hamdi Bey'e devredilmiş, onun öncülüğünde Osmanlı arkeolojisi kurumsal ve bilimsel bir çerçeveye oturtulmuştur (Aktan, 2015, s. 20-30). Bu gelişmeler, arkeoloji alanında Osmanlı

Devleti'nin ilk ciddi ve sistemli adımlarını atmaya başladığını açıkça ortaya koymaktadır (Çelik, 2016, s. 34; Eldem, 2017, s. 160-161)

1869 Asar-ı Atika Nizamnamesi

1869 yılında yürürlüğe giren Asar-ı Atika Nizamnamesi, Osmanlı topraklarında gerçekleştirilen arkeolojik faaliyetleri düzenlemeye yönelik ilk hukuki metin olma özelliğini taşımaktadır. Yalnızca yedi maddeden oluşan bu düzenleme, tarihi eser araştırmalarına ilişkin temel bir çerçeve sunmayı amaçlayan mütevazı bir başlangıç niteliğindedir. Söz konusu nizamname, 13 Şubat 1869 tarihinde *Takvim-i Vekâyi* gazetesinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Takvim-i Vekâyi, 1285). Nizamnamenin giriş bölümünde antika olarak adlandırılan eski eserlerin kıymet ve önemine vurgu yapılmış, böyle eserlerin ülkenin her köşesinde olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda tarihi eserlerin korunabilmesi açısından yazılı bir sistem ve bir düzen kurulmasının gerektiği ifade edilmiştir (Karaduman, 2004, s.79-80). Zikredilen nizamnamenin maddeleri günümüz Türkçesi ile kısaca şu şekildedir:

Madde 1: Bundan sonra Osmanlı topraklarında araştırma yapmak isteyenler, Maarif Nezareti'ne başvurarak resmi izin almadıkça hiçbir suretle tarihi eser araştırması yapamayacaklardır.

Madde 2: Kendilerine Osmanlı Devleti tarafından araştırma izni verilenler çıkardıkları tarihi eserleri başka ülkelere nakledeyebilecekler, talep edilirse hükümete satabileceklerdir.

Madde 3: Bir kişinin mülkü içinde ortaya çıkarılan tarihi eserler kendisinin malı olacaktır.

Madde 4: Her türlü eski sikkelerin ülke dışına götürülmesi yasak kapsamı dışındadır.

Madde 5: Tarihi eser çıkarmak için verilen izinler sadece toprak altındaki eserler için geçerlidir. Bunun dışında açıkta olan tarihi eserlerin ve bunların müstemilatının kırılıp sökülmesine müsaade edilmeyecek, bu maddeye aykırı hareket edenler cezalandırılacaktır.

Madde 6: Bir devletin tarihi eser incelemek için talepte bulunması halinde, buna izin verecek yetkili Padişah'ın kendisidir.

Madde 7: Tarihi eser araştırılması ve çıkarılması hususunda deneyimli ve bilgili olup da bunu Osmanlı idari makamlarına kanıtlayanların tüm masraf ve ücretleri devlet hazinesi tarafından karşılanacaktır. Ancak bu durumdaki kişilerin resmi izin alabilmeleri için Maarif Nezareti'ne başvurmaları gerekmektedir.

Görüldüğü gibi bu ilk nizamname oldukça kısa ve ayrıntılardan yoksundur. Tanımların belirsizliği, uygulama usullerinin açıkça belirtilmemiş olması ve cezai hükümler konusundaki yetersizlik, bu metni uygulamada etkisiz kılmıştır.

Özellikle Osmanlı topraklarında kazı yapan yabancı arkeologlar, bu yasal boşluklardan ve muğlak ifadelerden faydalanarak kendi çıkarları doğrultusunda hareket edebilmiştir. Bu durumun fark edilmesiyle birlikte, daha kapsamlı, ayrıntılı ve açıklayıcı bir düzenlemeye duyulan ihtiyaç artmıştır.

1874 ve 1884 Düzenlemeleri

Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyılda artan arkeolojik faaliyetlere karşı geliştirdiği hukuki refleksin en somut örnekleri, 1874 ve 1884 tarihlerinde yürürlüğe giren Asar-ı Atika Nizamnameleri ile görülmektedir. Bu düzenlemeler, yalnızca eski eserlerin kazı ve toplanma usullerini belirlemekle kalmamış, aynı zamanda devletin kültürel mirasa sahip çıkma anlayışının da evrimini yansıtmıştır. Her biri kendi döneminin ihtiyaçlarına yanıt vermek amacıyla hazırlanmış olan bu nizamnameler, Osmanlı topraklarında gerçekleştirilen arkeolojik faaliyetleri belirli bir hukuki çerçeveye oturtmuş, yabancı araştırmacıların etkinliklerini denetim altına alma yönünde önemli adımlar atmıştır.

1869 nizamnamesinin yetersizliği, ilerleyen süreçte yeni düzenlemelere zemin hazırlamıştır. Nitekim 7 Nisan 1874 tarihinde, önceki nizamnamenin eksiklerini gidermek amacıyla 36 maddeden oluşan yeni bir Asar-ı Atika Nizamnamesi yürürlüğe sokulmuştur (BOA, *A.DVN.MKL*, 12/5; Çal, 1997, s. 392). Bu ikinci düzenleme, arkeolojik faaliyetlerin ruhsatlandırılması, buluntuların mülkiyeti, devlet denetimi ve cezai müeyyideler gibi konuları çok daha ayrıntılı şekilde ele alarak Osmanlı arkeoloji mevzuatında önemli bir aşamayı temsil etmiştir. Bahsedilen 1874 nizamnamesinin özellikle 3. maddesi kayda değerdir. Zikredilen bu maddede özetle; çıkarılan eserlerin 1/3'ünün kazıyı yapana, 1/3'ünün devlete, diğer 1/3'ünün ise toprak malikine ait olacağı ifade edilmiştir. Bu madde esasen 1869 nizamnamesine göre kötüye gidişi işaret etmektedir. Bunun nedeni hakkında net bir şey söylemek zordur, ancak Batılı devletlerin diplomatik baskılarının bunda önemli bir payının olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Nitekim 1869 nizamnamesinde kazı yapan arkeologların eserleri ülke dışına çıkarmaları kesin olarak yasaklanıyor iken, 1874 nizamnamesinde buna sınırlı da olsa izin verilmiştir.

Yine 1874 tarihli nizamnamenin 6., 14. ve 35. maddelerinin üzerinde durulmaya değerdir. Bu maddeler taşınmaz nitelikteki tarihi eserlerin durumu ile ilgilidir. 6. madde ile tarihi nitelikteki taşınmaz eserlerin gerektiği takdirde muhafızlarca korunması kayıt altına alınmıştır. 14. maddede tekke, kabir, medrese, mabet gibi yapılarda asla kazı yapılamayacağı, 35. maddede ise eski binaları yıkanların cezalandırılacağı ifade edilmiştir (Çal, 1997, s. 392-393). Görüldüğü gibi 1874 nizamnamesi, 1869 nizamnamesine göre çok daha kapsamlıdır. Ancak devlet bu dönemde bu nizamnameyi tam anlamıyla uygulayarak Batılı devletlere direnebilecek durumda değildir. Bu durum özellikle nizamnamenin 3.

maddesinin yabancı arkeologlar tarafından istismar edilmesine zemin hazırlamıştır.

Bu şartlar içinde Meclis-i Vükela 31 Ocak 1884'te 37 maddelik yeni bir Asar-ı Atika Nizamnamesi hazırlamış, yeni nizamname 21 Şubat 1884'te yürürlüğe sokulmuştur (BOA, *A.DVN.MKL*, 25/45; Can, 1948, s. 6-12). Bu düzenlemenin, 1874 tarihli önceki nizamnamenin eksiklerini gidermek ve arkeolojik kazılarda devletin denetimini güçlendirmek amacıyla yapıldığı açıktır. Nitekim 1884 Asar-ı Atika Nizamnamesi, Osmanlı arkeoloji mevzuatında önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Bu düzenleme ile kazı faaliyetleri standartlaşmış, devletin koruma ve denetim görevleri daha net belirlenmiş, eser kaçakçılığına karşı caydırıcı önlemler alınmıştır. Ayrıca, arkeolojik mirasın korunması açısından daha kapsamlı ve disiplinli bir yaklaşım benimsenmiştir (Özyar, 2010, s. 89-94; Başgelen, 1999, s. 75-82).

Bu nizamnamenin hazırlanmasında 1881 yılında Müze-i Hümayun Müdürü olan Osman Hamdi Bey'in önemli bir katkısı olmuştur (Şimşek ve Dinç, 2009, s.112). Mezkûr nizamname ile tarihi eser tanımına biraz daha açıklık getirilmiştir. 1874 tarihli nizamnamenin o gün için en büyük eksikliği, tarihi eser kavramından neler kastedildiğinin somut örneklerle açıklanmamasıydı. Bu durum kafa karışıklığına sebep olmuş, özellikle arkeologların buldukları eserlerin durumunu istedikleri şekilde yorumlamasına kapı aralamıştır. Osman Hamdi Bey bu durumu fark etmiş, yeni nizamnamede tarihi eser kavramından ne kastedildiğini somut örneklerle açıklamıştır (Sönmez, 2020, s. 769-773).

1884 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi'nin 3., 4. ve 5. maddeleri, Osmanlı arkeoloji mevzuatında önemli düzenlemeler getirmiştir. Nizamnamenin 3. maddesinde, arkeolojik kazılarda çıkarılan eserlerin tamamının devlete ait olduğu açıkça belirtilmiştir. 4. madde, taşınmaz kültür varlıklarına ilişkin önemli bir ilke değişikliği ortaya koyarak, şahıs ya da cemaat mülkiyetindeki tarihi yapıların serbestçe tasarruf edilemeyeceğini hükme bağlamıştır. Bu kapsamda, söz konusu yapılar yıkılamayacak ve özgün niteliklerinin korunması devletin sorumluluğunda olacaktır. 5. madde ise tarihi yapıların tahrip edilemeyeceğini ve farklı amaçlarla kullanılamayacağını vurgulamaktadır. Mezkûr nizamnamenin 7. ve 12. maddeleri de dikkat çekicidir. 7. madde ile tarihi eserlerin yurt dışına çıkarılması yasa dışı kabul edilmiştir. 12. madde ise kazı izinlerini belirli usul ve şartlara bağlamıştır. Buna göre, kazı yapmak isteyen kişi veya heyet, öncelikle kazı yapılacak alanın krokisini hazırlayacak ve başvurusunu bu belgeyle birlikte sunacaktır. Başvurunun incelenmesinin ardından Osmanlı yetkili makamları uygun görürse kazı izni verilecektir. Ancak ilgili alan devlet hazinesine ait değilse, mülkiyet sahibi şahıstan ayrıca izin alınacaktır. Tüm bu koşullar sağlansa dahi, Osmanlı Devleti kazıya izin verme ya da verilen izni iptal etme yetkisini saklı tutmaktadır (Çal, 1997, s. 393).

Sonuç itibarıyla Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, topraklarındaki tarihi eserlerin korunması ve arkeolojik faaliyetlerin düzenlenmesi amacıyla çeşitli hukuki düzenlemeler yapmıştır. Bu çerçevede çıkarılan Asar-ı Atika Nizamnameleri, Osmanlı arkeoloji mevzuatının temel taşlarını oluşturmakla birlikte, her biri kendi döneminin sosyo-politik ve idari ihtiyaçlarına göre şekillenmişlerdir. 1869 yılında yayımlanan ilk Asar-ı Atika Nizamnamesi, Osmanlı topraklarındaki arkeolojik faaliyetlere ilişkin yasal zemini oluşturmuştur. Ancak metnin belirsiz tanımları ve yetersiz cezai müeyyideler uygulamadaki etkiyi azaltmış, yabancı devletler tarafından bu yasal boşluklar çeşitli şekillerde istismar edilmiştir.

1869 yılında yürürlüğe giren ilk nizamnamedeki eksiklikler, 1874 yılında ikinci bir nizamnamenin yürürlüğe konmasına yol açmıştır. Bu düzenleme, öncekine kıyasla daha ayrıntılı bir düzenleme olup; arkeolojik kazıların ruhsatlandırılması, devlet denetiminin artırılması, buluntuların mülkiyetinin devlet adına tanımlanması ve cezai yaptırımların güçlendirilmesi gibi temel hususları kapsamına almıştır. Böylece devletin arkeolojik faaliyetler üzerindeki hâkimiyeti önemli ölçüde tesis edilmiştir. 1884 tarihli nizamname ise 1874 düzenlemesini esas almakla birlikte, ruhsat prosedürleri ve denetim mekanizmalarında önemli iyileştirmeler getirmiştir. Yabancı arkeologların faaliyetlerine ilişkin bazı sınırlamalar da getiren bu nizamname, arkeolojik mirasın korunması ve kazı sonrası raporlama yükümlülükleri bağlamında daha sistematik ve disiplinli bir yaklaşım benimsemiştir.

Genel anlamda bu nizamnameler, Osmanlı Devleti'nin kültürel mirasının korunması ve arkeolojik kaynakların sistematik olarak araştırılması sürecinde ortaya koyduğu yasal çabaların somut göstergeleridir. Her bir düzenleme, öncekinin yetersizliklerini giderme amacını taşımış, arkeoloji alanındaki idari kontrol ve koruma mekanizmalarını giderek güçlendirmiştir.

Champoiseau ve Semadirek Kazılarının Arkeoloji Mevzuatı İçindeki Özel Yeri

Charles Champoiseau, bir dönem Tours Belediye Başkanlığı görevinde bulunan Fransız siyasetçi Noël Champoiseau'nun oğludur. 1 Mayıs 1830 tarihinde Fransa'nın Tours kentinde doğmuş, 29 Haziran 1909 tarihinde vefat etmiştir. İyi bir eğitim alarak diploması alanında kariyer yapan Champoiseau, aynı zamanda arkeolojiye duyduğu özel ilgiyle de tanınmıştır. Her ne kadar mesleği diplomatlık olsa da, özellikle 1863 yılında Semadirek Adası'nda gerçekleştirdiği kazılarda ortaya çıkardığı "Semadirek Zafer Tanrıçası" heykeli sayesinde arkeoloji tarihinde adını duyurmuştur.

Diplomatik kariyeri boyunca Osmanlı coğrafyasından Hindistan'a, İtalya'dan İspanya'ya kadar çok sayıda merkezde görev almış; Fransa'yı dış temsilciliklerde başarıyla temsil etmiştir. 1855'te Redout-Kalé'de muavin konsolos olarak başladığı görevine, 1857'de Filibe, 1862'de Edirne, 1865'te Yanya, 1868'de

Hanya, 1869–1873 yılları arasında Bulgaristan’ın Russe şehrinde konsolosluk görevleriyle devam etmiştir. Daha sonra sırasıyla Bilbao (1873), Galaiz (1874), Baia (1877), Messina (1878), Livorno (1880), Kalküta (1881), Torino (1882), İzmir (1884) ve Napoli (1887) gibi farklı kentlerde konsolosluk ve elçilik görevlerini sürdürmüştür. 1891 yılında ise yeniden Semadirek Adası’nda arkeolojik çalışmalar yürütmekle görevlendirilmiştir (Lesure, 1978, s. 63; Charles Champoiseau, 2024)

79 yıllık ömrü boyunca Fransa’nın diplomatik misyonlarında önemli roller üstlenen Champoiseau, özellikle Semadirek kazılarıyla modern arkeoloji tarihine değerli katkılarda bulunmuştur. Semadirek Adası’nda gerçekleştirdiği kazılar, Osmanlı topraklarında yabancı devlet temsilcileri eliyle yürütülen ilk sistematik arkeolojik faaliyetlerden biri olması bakımından dikkat çekmektedir. Bu bağlamda bu faaliyetler, Osmanlı arkeoloji mevzuatı açısından sembolik ve pratik anlamda kritik bir dönüm noktasıdır. Bu kazıların en önemli sonucu, Champoiseau tarafından keşfedilen ve Fransa’ya götürülen ‘‘Semadirek Zafer Tanrıçası’’ heykelidir. Söz konusu kazılar, yalnızca bilimsel bir keşif olarak değil, aynı zamanda Osmanlı kültürel egemenliğinin zayıf noktalarını açığa çıkaran bir diplomatik olay niteliği taşımaktadır.

Bu olayın yaşandığı dönemde Osmanlı Devleti henüz kapsamlı bir arkeolojik mevzuata sahip olmadığı bilinmektedir. Arkeolojik alanların statüsü, kazı izinleri ve bulunan eserlerin akıbetine ilişkin açık yasal düzenlemeler bulunmamaktadır ve bu durum, özellikle yabancı diplomat ve seyyahların kültürel varlıkları denetimsiz biçimde çıkarabilmesine olanak tanımıştır (Çelik, 2008, s. 124-127). İşte 1869 tarihli ilk Asar-ı Atika Nizamnamesi, bu tür olayların ardından gelişen bir bilinçle hazırlanmış; yabancıların kontrolsüz kazı yapmalarını sınırlamayı ve çıkarılan eserlerin yurt dışına taşınmasını önlemeyi hedeflemiştir. Bu bağlamda, Semadirek kazıları Osmanlı’da kültürel varlıkların korunmasına yönelik ilk yasal düzenlemelerin zeminini hazırlayan olaylardan biri olmuştur.

Champoiseau’nun diplomatik kimliğiyle gerçekleştirdiği Semadirek kazıları, bu boşluğun ne denli ciddi sonuçlar doğurabileceğini somut biçimde ortaya koymuştur. Champoiseau’nun diplomatik kimliğini kullanarak önemli bir eseri Fransa’ya götürmesi, Osmanlı Devleti’nin egemenlik haklarının kültürel alanda nasıl ihlal edildiğini gözler önüne sermiştir. Bu bağlamda Semadirek kazıları 1869 yılında yürürlüğe giren ilk Asar-ı Atika Nizamnamesi’nin doğrudan arka planını oluşturan vakalardan biri olarak değerlendirilebilir (Kuruloğlu, 2010, s. 45-61). 1869 Nizamnamesi ile ilk kez, Osmanlı topraklarında yapılacak kazılara devlet onayı şartı getirilmiş, çıkarılan eserlerin yurt dışına izinsiz çıkarılması yasaklanmış ve tüm antik eserlerin devlet malı sayıldığı ilan edilmiştir. Bu düzenlemelerin arka planında, Champoiseau örneğinde olduğu gibi, Batılı devletlerin kültürel miras üzerindeki talepleri karşısında Osmanlı egemenliğinin ve kontrol yetkisinin güçlendirilme ihtiyacı yatmaktadır (Shaw, 2003, s. 217-

226). Ayrıca bu vakadan sonra çıkarılan 1874 ve 1884 tarihli düzenlemeler, yabancı kazı ekiplerine daha sıkı kurallar getirmiş; devlet denetiminin artırılmasını ve eserlerin İstanbul'daki müzede toplanmasını öngörmüştür. Böylece devletin onayı olmaksızın kazı yapılamayacağına dair hükümler mevzuattaki yerini bulmuştur (Sönmez, 2021, s. 2951).

Sonuç olarak, Semadirek kazıları Osmanlı arkeoloji hukukunda uyarıcı vaka niteliği taşımış; koruma bilincinin ve yasal düzenleme ihtiyacının ortaya çıkmasında tarihi bir örnek olmuştur. Bu bağlamda Semadirek kazıları Osmanlı arkeoloji mevzuatının teşekkülünde sembolik bir kırılma noktasıdır. Bu yönüyle yalnızca bir kültürel miras olayı değil, aynı zamanda kültürel egemenlik, diplomatik nüfuz ve uluslararası hukuk alanındaki çatışmaların başlangıcı olarak değerlendirilmelidir.

1863 Yılındaki Kazı Süreci ve Zafer Heykeli'nin Keşfi

Champoiseau'nun Mart 1862'de Fransa'nın Edirne Konsolosluğu görevine atanması, bu sürecin başlangıç noktası olarak kabul edilebilir. Çünkü konsolosluk görevi esnasında bölgede arkeolojik kazı çalışmaları yapmış, bu kazılarda "Semadirek Zafer Tanrıçası" olarak anılan meşhur heykeli bulmuştur (BOA, *HR.MKT*, 422/100; BOA, *HR.MKT*, 431/65). Bu heykel antik sanatın en nitelikli örneklerinden biri olarak değerlendirilmiş, uluslararası düzeyde önemli bir etki yaratmıştır (Louvre Collections, 2014; Winged of Samothrace, 2025).

Ada, 19. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupalı arkeologların dikkatini çekmeye başlamış ve tapınak bölgesindeki ilk kazı 1854'te gerçekleşmiştir (BOA, *DH.İD*, 28/46; BOA, *MF.MKT*, 179/127; BOA, *HR.TH*, 173/5; BOA, *HR.MKT*, 431/65). 1858'de bölgeye seyahat eden Alman arkeolog Alexander Conze, Semadirek'in anıtlarını ve bazı antik yerleşimlerini kaydetmiş ve bunları 1860'ta Hannover'de yayınlamıştır (Conze, 1860). Bu bağlamda Champoiseau'nun 1863'teki keşfi, Conze'nin çalışmasından yalnızca birkaç yıl sonra gerçekleşmiştir (The Express and Telegraph, 1909). Kırım Savaşı'nın ardından küresel ölçekte nüfuzunu artırmayı hedefleyen Fransa İmparatoru III. Napolyon, çeşitli bölgelerde yeni konsolosluklar tesis ettirmiştir. Bu bağlamda kurulan Fransız konsolosluklarından biri de Edirne'de açılmıştır (Hamiaux, 2001, s. 153; Coşkun, 2015, s. 17). Edirne'de konsolos olarak görev yapan Champoiseau, o dönem Edirne'ye bağlı Semadirek Adası'nı ziyareti esnasında bulduğu heykelin hikâyesini şu şekilde özetlemiştir;

1862'de, Edirne'deki Fransız Konsolosluğu'nda görevliyken, işim gereği Semadirek Adası'na 18 deniz mili uzaklıkta olduğu açıkça görülebilen Enez kasabasına gitmem gerekiyordu. Oradaki herkesin Semadirek'in antik eserlerini övdüğünü duyunca, bu adada iki gün geçirdim ve kalıntılarının görkemli görünümü ve sundukları bilimsel ilgi karşısında o kadar etkilendim ki, görevime döner dönmez Devlet Bakanı'na 2.500 sterlinlik bir ödenek talebinde bulundum (Hamiaux, 2001, s. 154).

Bu krediyi aldıktan sonra, Mart 1863'te, Edirne'den getirdiğim yaklaşık 20 işçiyle birlikte Semadirek'e yerleşmek için geldim. İlk işim, Orta Çağ'da ülkenin egemen lordları olan Gatelusio tarafından inşa edilen binaların duvarlarına veya adanın iç kesimlerinde, Fengari Dağı'nın yamacına inşa edilen modern köyün evlerine gömülü, dikkate değer tüm mermerleri çıkarmaktı. Bunlar yazıtlar ve kabartmalardır. Bunlardan biri, Kybele rahibelerinin dansını temsil eder ve Louvre'de, Bay Miller tarafından Thasos'tan getirilen güzel mermerlerle aynı odaya yerleştirilmiştir. Daha sonra Arsinoe adlı tapınağa ait kafatası ve rozetleri topladım, büyük bir Dor tapınağının eşliğini temizledim ve son olarak, önceki yapılara bakan bir tepe üzerine inşa edilmiş, ilkel Dor düzeninde, kireç taşından yapılmış ve açıkça daha erken bir döneme ait olan devasa bir portiko veya stoa'nın cephesinde bazı kazılar yürüttüm.

İşçiler bu son görevle meşgulken, gözlerim stoa'nın yaklaşık 50 metre güneydoğusunda, yerden zar zor çıkan çok güzel bir beyaz mermer parçasına takıldı. Kendim kazdıktan sonra, bunun en hayranlık uyandıran işçiliğe sahip bir kadın göğsü olduğunu fark ettim. Hemen bu noktada bir arama yapıldı ve kısa süre sonra işçiler, Efendim, bir kadın bulduk! diye bağırdılar. Böylece iki ayak toprak ve taş altında yatan Zafer Heykeli gün ışığına çıkmış oldu (Champoiseau, 1880, s. 11-12).

Champoiseau'nun anılarından da anlaşıldığı gibi heykelin keşif süreci tamamen Champoiseau'nun arkeoloji tutku ve merakıyla şekillenmiştir. Bir iş seyahati için gittiği Enez'de halkın konuşmalarından etkilenmiş, Semadirek Adası'na giderek kazı yapmayı kendisine bir görev edinmiştir. Tutkularının peşinden giden Champoiseau, kişisel gayretleriyle Fransa Hükümeti'ni ikna ederek gerekli finansman desteği de sağlamıştır (Hamiaux, 2001, s. 153). Bundan sonraki gelişmeler ise bir dizi rastlantılar sonucu olmuştur. Çünkü Champoiseau'nun kendisi bir arkeolog olmadığı gibi, Edirne'den getirdiği işçiler de bu konuda hiçbir bilgisi olmayan sıradan işçilerdir. Ancak Champoiseau'nun bu konuda az da olsa bilgisi mevcuttur ve bu sayede işçileri en azından çalışma bölgeleri konusunda yönlendirebilmiştir. Kendisinin çalışma azmi ile şans faktörü de bir araya gelince ortaya böyle bir eser çıkmıştır.

Champoiseau'nun İstanbul'daki Fransız elçisi Marquis de Moustier'e hitaben yazdığı 15 Nisan 1863 tarihli bir mektup, heykelin tam olarak ne zaman keşfedildiğine dair kanıtı teşkil etmektedir. Bahsedilen mektupta Champoiseau; *"Tam bugün, arama yaparken, mermerden yapılmış ve devasa boyutlarda kanatlı bir Zafer Heykeli buldum"* ifadesini kullanmıştır. Bu ifadeden meşhur heykelin tam olarak 15 Nisan 1863'te gün yüzüne çıkarıldığı anlaşılmaktadır. Mektubun devamında heykelin büyüleyici yapısından da bahsedilmiş, heykelin birinin hayal bile edemeyeceği güzellikte olduğu vurgulanmıştır. Mektubun devamında Champoiseau; *"Ne yazık ki çevredeki alanda ne başı ne de kolları var. Gerisi, yani alt göğüsler ile ayaklar arasındaki tüm alan neredeyse sağlam*

ve bildiğim hiçbir güzel Yunan eserinde görmediğim bir sanatla işlenmiş'' şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur. Champoiseau'ya göre keşfin tek olumsuz tarafı heykelin parçalanmış halde bile 1.200-1.500 kg. ağırlığında olması ve bu eserin bulunduğu dik yamaçlardan ancak aşırı çaba ve muazzam masrafla kıyıya taşınabileceğidir. Ona göre bu heykeli taşımak imkânsız değilse bile, büyük bir zorluk yaratacaktır (Hamiaux, 2001, s. 155).

Eserin Fransa'ya Taşınması

Bu zorluklar karşısında Champoiseau, İstanbul Fransız Büyükelçiliği'nin sabit olarak beklettiği *Ajaccio* isimli geminin İstanbul'dan Semadirek'e gönderilmesini, mürettebatının da yardımını talep etmiştir. Bu talebin kabul edildiği ve bahsedilen geminin 2 Mayıs 1863'te Semadirek açıklarına ulaştığı anlaşılmaktadır. 3-4 gün süren yorucu bir mesaiden sonra tüm parçalar gemiye nakledilebilmiş, böylece 6 Mart 1863'te başlayan ve iki ay süren kazı çalışmaları 7 Mayıs 1863'te tamamlanmıştır (Hamiaux, 2001, s. 155-161).

Bu heykel, bulunan diğer tarihi eserlerle birlikte Osmanlı Devleti'nin bilgisi dâhilinde Fransa'ya gönderilmiştir. Ne var ki bu nakliyat acınası bir ihmalle yapılmış, tarihi eserler kutular içine sıkıca bağlanmadan konulmuş ve eserlerin Paris'e ulaşması bir yılı aşan bir sürede gerçekleşmiştir. Öyle ki 7 Mayıs 1863'te Semadirek'ten gemiye yüklenen tarihi eserler, Paris'e ancak 11 Mayıs 1864'te teslim edilebilmiştir. Bu nedenle bazı parçaların nakliyat esnasında kırıldığı anlaşılmaktadır (Hamiaux, 2001, s. 163). Zarar gören eserlerden biri de "Semadirek Zafer Tanrıçası" olarak anılan heykeldir. Oysa Champoiseau kaleme aldığı bir mektupta, bahsedilen heykel için '*Göğüslerinin alt kısmından ayaklarına kadar olan 2.10 metrelik kısmı neredeyse sağlam*' ifadesini kullanmıştır. Ne var ki bu heykel 200'den fazla şekilsiz parçaya bölünmüş bir düzine torba içinde ve gövde kısmı 118 parçaya ayrılmış şekilde Fransa'ya ulaşabilmiştir. Bu nedenle bu heykelin sergilenebilmesi için 1864-1866 yılları arasında kapsamlı bir yenileme çalışması yapılmıştır (Louvre Museum, t.y.). 1869 yılında Louvre Müzesi Tarihi Eserler Müdürü Froehner bu heykelin restorasyonundan sonraki durumunu şu şekilde açıklamıştır: '*Baş, kollar, ayaklar, büstün bir kısmı, örtüdeki birçok kıvrım, kanat tüylerinin parçaları vb. eksiktir. Gövde, Louvre'de 118 parçadan yeniden inşa edilmiştir*'. (Hamiaux, 2001, s. 164-165).

Devam Eden Semadirek Kazılarının Osmanlı Arşiv Belgelerine Yansıması

Fransa'nın Semadirek Adası'na olan ilgisi, büyük ölçüde Fransız diplomat Champoiseau'nun bu adaya yaptığı seyahatlerle şekillenmiştir. Bahsi geçen diplomat Semadirek'te üç farklı dönemde bulunmuş, adaya ilk ziyaretini 1862-1863 yıllarında Edirne'deki konsolosluk görevi sırasında gerçekleştirmiştir. İkinci kez 1879 yılında, bu kez arkeolojik araştırma amacıyla adaya gelmiştir. Üçüncü ve son ziyareti ise 1891 yılında olmuştur (Louvre Collections, 2014;

BOA, *HR.MKT*, 422/100; BOA, *HR.İD*, 1445/16, BOA, *Y.PRK.ASK*, 73/26). Bu yıllarda, İngiliz kökenli Frank Calvert'in Çanakkale'de arkeolojik kazılar gerçekleştirmesi, diplomatların arkeolojiye olan ilgisinin bir rastlantı olmadığını, Batılı devletlerin Osmanlı topraklarına yönelik geniş çaplı stratejik ilgisini yansıttığını göstermektedir.

1866 yazında ise Gustave Deville ve Ernest Coquart adlı iki arkeologdan oluşan resmi bir Fransız heyeti, iki ay boyunca Semadiek'te bazı araştırmalar yapmışlar, Champoiseau'nun 1863'te yaptığı kazı çalışmalarını tamamlamayı üstlenmişlerdir (Hamiaux, 2001, s. 177). Ancak bu iki deneyimli arkeoloğun yaptıkları kazılarda beklenen sonuç alınamamış, bu nedenle Fransa bölgeye olan ilgisini bir müddet kaybetmiştir. Nitekim bu görev, Deville ve Coquart'tan sonra yedi yıl boyunca kesintiye uğramıştır. Daha sonra, o zamanlar Viyana Üniversitesi'nde Arkeoloji Profesörü olan Conze'nin liderliğinde bir Avusturyalı arkeolog ekibi, Osmanlı Devleti'nden gerekli izinleri alarak bölgedeki keşfi yeniden başlatmıştır (Hamiaux, 2001, s. 179; BOA, *HR.İD*, 1444 /41).

Adadaki ilk sistematik kazıların 1873-1875 yıllarında Conze'nin başkanlığında yapıldığı söylenebilir. Alois Hauser ve Georg Niemann isimli iki mimar ile heykeltıraş Otto Benndorf'un katkılarıyla gerçekleştirilen kazı çalışmaları mümkün olan en iyi malzeme ve teknik koşullarda gerçekleştirilmiştir. Champoiseau'nun bir seyahati esnasında Conze ile tesadüfen karşılaşması ve Conze'nin ona araştırmaların gidişatı hakkında bilgi vermesi, onu 1879 yılının Ağustos ayında tekrar Semadirek'e getirmiştir (Champoiseau, 1880, s. 13; Hamiaux, 2001, s. 182-183).

Bu tarihlerde esasen Fransa'nın Messina konsolosu olarak görev yapan Champoiseau, Conze ile yaptığı konuşma neticesinde Fransa Hükümeti'nden kendisini tekrar Semadirek'te görevlendirmesi için talepte bulunmuştur (Hamiaux, 2001, s. 182-183). Böylece daha önce Semadirek'te keşfettiği ve Louvre Müzesi'nde sergilenen heykelin kaidesini oluşturan diğer taşları bulmak için Fransa tarafından görevlendirilmiştir. Ancak Osmanlı Hükümeti'nden gerekli izinleri almak pek kolay olmamıştır. Fransa, ilk etapta Champoiseau'nun bölgede arkeolojik kazı yapma ayrıcalığına sahip olmak istediğini Osmanlı Hükümeti'ne bildirmiş, bu konuda gerekli izinlerin kendisine verilmesini talep etmiştir. Fransa daha sonra bu isteğin sadece arkeolojik ve bilimsel bir amaçla yapıldığını, bu hususta bir kaygıya gerek olmadığını ifade etmiştir. Fransa, Osmanlı Hükümeti'ne gönderdiği resmi bir yazıda, "*Fransa'nın, Osmanlı Hükümeti'nin bu talebe kayıtsız kalmayacağını beklediğini*" bildirerek diplomatik bir baskı da yapmaya çalışmıştır (BOA, *HR.İD*, 1445/16). Louvre Müzesi'nde "*Semadirek Zafer Tanrıçası*" adıyla sergilenen bu heykelin bilgilendirme metninden anlaşıldığına göre, Fransa amacına kısmen ulaşmıştır. Nitekim 1879 yılında Champoiseau Semadirek'e ikinci kez gelmiş ve bu kazılarda bahsedilen heykelin kaidesi olarak kullanılan parça ve geminin pruva

kısmı ortaya çıkarılmıştır. Bununla birlikte 110 parça toprak kazılmasına rağmen, heykelin başına ve kollarına ulaşmak mümkün olmamıştır (Louvre Museum, t.y.); Hamiaux, 2001, s. 184-187).

Osmanlı arşiv belgelerinde yer alan resmi yazışmalar, Semadirek Adası'nda arkeolojik faaliyetler yürüten Champoiseau'nun bu çalışmaları için gerekli resmi izne sahip olup olmadığına, Hariciye Nezareti ile Maarif Nezareti arasında tartışma konusu olduğunu ortaya koymaktadır. Maarif Nezareti tarafından gerçekleştirilen soruşturmada, Champoiseau'nun bölgede çeşitli tarihi eserleri gün yüzüne çıkardığı ve bunları Fransa'ya gönderdiği tespit edilmiş; ancak bu faaliyetlerin Osmanlı makamlarından alınmış herhangi bir ruhsata dayanmadığı belirtilmiştir. Bu doğrultuda, söz konusu şahsın bir dönem Semadirek'te yetkisiz biçimde kazı çalışmaları yürüttüğü ve bu durumun 1874 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi'ne açıkça aykırı olduğu ifade edilmiştir. Bunun üzerine Maarif Nezareti, Champoiseau'nun geçmişteki faaliyetlerinin dikkatle incelenmesini ve özellikle yurt dışına çıkarılan eserlerin hangi yollarla kaçırıldığının araştırılmasını talep etmiştir (BOA, *HR.İD.* 1445/18). Buna karşılık Hariciye Nezareti ise Champoiseau'nun Edirne ve Yanya vilayetlerinin bazı bölgelerinde arkeolojik araştırmalar yürütmek üzere izin aldığını bildirmiştir. Bu durum, Champoiseau'nun ruhsat durumu konusunda Osmanlı bürokrasisi içerisinde bir görüş birliği bulunmadığını ve konuya dair ciddi bir yetki ve bilgi karmaşası yaşandığını göstermektedir. Nitekim Maarif Nezareti, söz konusu şahsın ruhsatsız kazılar gerçekleştirdiği gerekçesiyle hakkında soruşturma açılmasını isterken; Hariciye Nezareti ise aksi yönde bir tutum sergileyerek, Champoiseau'nun faaliyetlerinin izinli olduğunu savunmuştur (BOA, *HR.İD.* 1445/20).

Tüm bu diplomatik tartışmaların gölgesinde, Fransa 1887 yılından itibaren Champoiseau'nun Semadirek Adası'nda ortaya çıkardığı heykelin bulunduğu alanda yeni bir kazı programı yürütmeyi planlamıştır. Bu projenin sorumluluğu bir kez daha Champoiseau'ya verilmiştir. Söz konusu dönemde Champoiseau, Fransa'nın İzmir Konsolosu olarak görev yapmaktadır. Fransa'nın teklifi, 1863 yılı kazı alanının yeniden sistematik biçimde incelenerek o dönemde fark edilmeyen heykel parçalarının ortaya çıkarılmasına yöneliktir. Zira Champoiseau'nun ilk faaliyeti amatör ve keyfi nitelikte görülmüş, bu defa çalışmaların daha kapsamlı bir şekilde yürütülmesi öngörülmüştür. Fransa, kazıları yalnızca tapınak bölgesiyle sınırlı tutacağını ve ortaya çıkacak antik eserleri yurtdışına çıkarmayacağını taahhüt etmiştir. Bununla birlikte, Zafer Heykeli'nin eksik parçaları veya nitelik bakımından benzer buluntular bu taahhüdün dışında bırakılmıştır. Çalışmanın ana amacı, 1863'te gün yüzüne çıkarılan heykelin eksik parçalarını bulmak ve tapınak alanındaki manastıra ait kalıntıları ortaya çıkarmaktır. Buna göre sadece söz konusu heykelle bağlantılı parçalar Fransa'da kalacak, diğer tüm arkeolojik buluntular Müze-i Hümayun'a teslim edilecektir (BOA, *HR.İD.* 1445/21).

Fransa'nın yeni bir kazı izni alabilme süreci Osmanlı makamları açısından oldukça çekinceli ve zorlayıcı olmuştur. Bu zorlukların temelinde, özellikle Champoiseau'nun 1879 yılında gerçekleştirdiği arkeolojik faaliyetlerin Osmanlı nezdinde güven sarsıcı bir izlenim bırakması yatmaktadır. Cezayir-i Bahri Sefid Vali Muavini Tevfik Bey'in 7 Ocak 1889 tarihinde Müze-i Hümayun'a gönderdiği yazıda, bu hususa açıkça dikkat çekilmiştir. Söz konusu yazıda, hâlihazırda İzmir'de Fransız konsolosluğunda görev yapan Champoiseau'nun 1879 yılında Semadirek'te yaptığı kazılarda bulduğu bazı tarihi eserleri Paris'e gönderdiği hatırlatılmıştır. Her ne kadar bu olay 1884 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi yürürlüğe girmeden önce gerçekleşmiş olsa da, Osmanlı makamları Champoiseau'nun dönemin yasal boşluklarından faydalanarak bazı arkeolojik eserleri yurt dışına çıkardığı kanaatine varmıştır. Bu nedenle şahsa karşı doğrudan bir hukuki yaptırım uygulanması mümkün görülmemiş; ancak Semadirek Adası'na yeniden girişinin sakıncalı olabileceği ifade edilmiştir. Cezayir-i Bahri Sefid Vilayeti ile Müze-i Hümayun arasında gerçekleşen yazışmalarda, bu durum karşısında bir tür denge politikası benimsenmiş ve olası bir yeni kazı süreci için önleyici tedbirler içeren bir yol haritası belirlenmiştir. Bu çerçevede, önceki yıllarda Paris'e gönderilmiş olan heykelin eksik parçaları, *'el, kol ve ayak gibi unsurlar'* yeniden bulunacak olursa, bunların Champoiseau'ya teslim edileceği; bunların dışında ortaya çıkarılacak diğer tüm eserlerin Osmanlı Devleti'ne bırakılacağı karara bağlanmıştır (BOA, MF.MKT. 105/18).

Champoiseau'nun 1891 yılında Semadirek Adası'na üçüncü ve son kez döndüğü anlaşılmaktadır. 1887-1891 yılları arasında söz konusu kazıların yeniden başlatılabilmesi için resmi izin almaya çalışan Fransa, nihayet Haziran 1891'de bu izni temin etmeyi başarmıştır. Osmanlı Hükümeti, Champoiseau'nun önceki faaliyetlerine yönelik şüphelerini korumakla birlikte, Fransa'nın yoğun diplomatik baskısına daha fazla direnememiştir. Bu gelişmenin ardından Champoiseau, 1863 tarihli ilk kazılarda tesadüfen keşfettiği anıtsal heykelin eksik parçalarını aramak üzere, bu kez resmi bir fermanla donatılmış olarak yeniden Semadirek Adası'na dönmüştür. Üçüncü ziyaretinde yalnızca arkeolojik çalışmaların yürütülmesini değil, aynı zamanda kazılardan elde edilecek eserlerin İstanbul'daki Müze-i Hümayun'a bağışlanması sürecini de bizzat üstlenmiştir. Yürütülecek bilimsel ve arkeolojik faaliyetlerin tamamının kendi yönetiminde gerçekleştirileceğini belirten Champoiseau, çalışmalardan doğrudan sorumlu olduğunu da kabul etmiştir (BOA, HR.İD, 1445/22; BOA, Y.PRK.ASK, 73/26).

Bundan sonraki süreç Osmanlı Devleti'nin bu konudaki tereddütlerini haklı çıkaracak mahiyettedir. Dedeoğlu liman reisi Mehmed Ali Bey tarafından Edirne Vilayeti'ne gönderilen bir telgrafta dört topu olan büyük bir Fransız zırhlısının İzmir'den Dedeoğlu limanına geldiği, burada bir müddet kaldıktan sonra Semadirek'e gittiği bildirilmiştir. Edirne Vilayeti de bu gelişmeyi hızlı bir şekilde Bahriye Nezareti'ne tebliğ etmiştir. *Petrondo* isimli bu geminin 179 asker mevcudunun olduğu, Dedeoğlu limanından bazı memurların da bahsedilen

gemiye bindikleri belirtilmiştir. Bu kişiler ise Semadirek Adası'nda tarihi eserler hakkında gerekli bilgilendirmeyi yapacak kılavuz rehberlerdir (BOA, *Y.PRK.ASK*, 73/26). Fransız zırhlısının Semadirek'e gittiğine dair telgraf İstanbul'a ulaştığında Osmanlı Hükümeti tarafından bazı önlemler alınmıştır. Bununla birlikte bu önlemlerin caydırıcı olduğunu söyleyebilmek zordur. İstanbul'dan Edirne Vilayeti'ne gönderilen yazıda Dedeâğaç Mutasarrıfı'nın Bozcaada vapuruyla Semadirek'e gitmesi ve gelişmeleri yakından takip etmesi istenilmiştir (BOA, *Y.PRK.ASK*, 73/66; BOA, *Y.PRK.ASK*, 73/86).

Fransız zırhlısı *Petrondo*'nun önemli sayıda bir mürettebat ile Semadirek'e intikal etmesi, görünüşte arkeolojik bir kazı için görevlendirilmiş sivil bir ekibin varlığını aşan, dikkat çekici bir askeri harekete işaret etmektedir. Bu durum, Fransa'nın Semadirek Adası'ndaki faaliyetlerini yalnızca bilimsel bir çerçevede değerlendirmeyi güçleştirmekte; bu tür seferlerin arkasında daha geniş çaplı stratejik veya politik hedeflerin bulunabileceğini düşündürmektedir. Osmanlı makamlarının durumu hızlıca Bahriye Nezareti'ne bildirmesi de, bu tür hareketlerin potansiyel bir tehdit olarak algılandığını göstermektedir. Rehberlik yapacak memurların gemiye alınması, yerel yönetimlerin arkeolojik çalışmalarda bir denge unsuru olarak rol üstlenmeye çalıştığını, ancak kontrolün giderek yabancı devletlerin lehine kaydığını ortaya koymaktadır. Bu olay, dönemin güç dengeleri içinde arkeolojinin yalnızca bilimsel bir uğraş değil, aynı zamanda siyasetin ve hatta askeri stratejilerin bir uzantısı haline geldiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Osmanlı Hükümeti'nin bu konudaki tavrı daha çok sembolik ve bürokratik düzeyde kalmış, gerçek bir caydırıcılık içermemiştir. Osmanlı Devleti bu olay özelinde uluslararası ilişkilerde bir prestij kaygısı taşımış, fakat bu kaygısını gerçek askeri ya da siyasi güçle destekleyememiştir. Dedeâğaç Mutasarrıfı'nın Semadirek'e gönderilmesi, daha çok protokoller ve sembolik bir tepki niteliğindedir. Fiili bir güç gösterisi ya da müdahale olmamıştır.

Dedeâğaç Mutasarrıfı ile Champoiseau arasındaki konuşma neticesinde aradaki yanlış anlaşılmanın kısmen bertaraf edildiği söylenebilir. Öte yandan, Fransa'nın İstanbul'daki konsolosu da Champoiseau'ya gönderdiği uyarı telgrafiyle durumu yatıştırmaya çalışmıştır. Bununla birlikte Osmanlı Hükümeti ile Fransa arasında bir güven sorunu olduğu aşikârdır. Bu nedenledir ki 10 Temmuz 1891'de Semadirek'teki bu arkeolojik çalışma tümüyle sonlandırılmış, Champoiseau Semadirek'ten ayrılmaya zorlanmıştır. Toplam üç hafta süren bu keşif gezisinin sonunda yalnızca çok küçük parçalardan oluşan tarihi eserler Fransa'nın payına düşmüş, Fransa adına beklentiler karşılanamamıştır. Bahsedilen antik eserler üç küçük kutuya paketlenmiş, aynı yılın Kasım ayında Louvre'a gönderilmiştir (Winged of Samothrace, 2025; Hamiaux, 2001, s. 206-207).

İçinde 5 parça eserin olduğu bir sandık ve son kazılarda bulunan 20 parça tarihi eser ise Champoiseau tarafından Osmanlı idari makamlarına teslim edilmiştir. Bu teslimattan sonra teminat akçesi olarak Maarif Nezareti'ne ödenen 50 Osmanlı lirasının peşine düşen Champoiseau, bu meblağın kendisine iade edilmesini istemiştir (BOA, *MF.MKT*, 131/40). Bu talep üzerine Maarif Nezareti, Champoiseau'nun kazı çalışmaları için ödediği 50 Osmanlı lirasından ancak 30 lirasını geri alabileceğini bildirmiştir. Söz konusu paranın bir kısmının, Champoiseau'nun çalışmalarına nezaret etmek üzere görevlendirilen Mehmed Efendi'nin harcırah giderleri için kullanıldığı, geriye kalan meblağın ilgili konsolosa teslim edileceği ifade edilmiştir. Ancak bu ödeme, beş parçadan oluşan bazı arkeolojik buluntuların İstanbul'a ulaştırılmasından sonra gerçekleştirilecektir (BOA, *MF.MKT*, 131/8; BOA, *HR.İD*, 1445/22).

Bu durum, Osmanlı Hükümeti'nin süreç boyunca sergilediği temkinli tutumu ortaya koymaktadır. Her türlü ihtimali göz önünde bulunduran devlet, teminat mahiyetindeki bu parayı Champoiseau'ya derhal teslim etmeyerek, önce son kazılarda ele geçirilen eserlerin güvenli şekilde İstanbul'a ulaşmasını beklemiştir (BOA, *HR.TH*, 112/120). Bu yaklaşım, Osmanlı'nın arkeolojik faaliyetler karşısında geliştirdiği mali ve idari denetim stratejilerinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte Maarif Nazırı'nın imzasıyla Rüşumat Emaneti'ne gönderilen 13 Ocak 1892 tarihli yazıda, Champoiseau'nun Dedeagaç Gümrük İdaresi'ne teslim etmiş olduğu 5 sandığın henüz Müze-yi Hümayun'a ulaşmadığı bildirilmiştir. Bu durum işleyişte bazı aksaklıklar yaşandığını açıkça ortaya koymaktadır (BOA, *MF.MKT*, 134/103).

Söz konusu arşiv belgeleri, Osmanlı merkezi idaresinin özellikle yurt dışına eser kaçırılmasını engelleme yönündeki çabalarını gözler önüne sermektedir. Bu süreç, aynı zamanda devletin kültürel varlıklar üzerindeki egemenliğini koruma ve arkeolojik buluntulara dair yasal denetim sorumluluğunu aktif biçimde yerine getirme kararlılığını yansıtmaktadır. Günümüzde Semadirek'ten kaçırılan tarihi eserlerin, özellikle de "Semadirek Zafer Tanrıçası" heykelinin, ait olduğu ülkeye iade edilmesi gerektiğine yönelik görüşler giderek artmaktadır. Yunanistan, bu ve benzeri kültürel miras unsurlarının geri verilmesi için uzun süredir uluslararası platformlarda taleplerini dile getirmektedir. Nitekim 2013 yılında Fransa Hükümeti, söz konusu heykelin restorasyonu için bir milyon avro kaynak arayışına girdiğinde, dönemin Yunanistan Dışişleri Bakan Yardımcısı Akis Gerondopoulos bu duruma tepki göstererek, "Eğer Fransa'nın bu konuda bir sorunu varsa, Semadirek Zafer Tanrıçası'nı biz korumaya hazırız" ifadelerini kullanmıştır (Greekreporter, 2013).

Bu tür açıklamalar, Batılı müzelerde sergilenen eserlerin etik, hukuki ve tarihi boyutlarını da yeniden gündeme getirmiştir. Özellikle kolonyal dönemlerde ya da hukuki zemini tartışmalı koşullarda kaynak ülkelerden alınan eserlerin mülkiyeti, günümüzde uluslararası hukukta ve kültürel diplomasi alanında en tartışmalı

konulardan biri haline gelmiştir. “Semadirek Zafer Tanrıçası” da bu tartışmaların sembolik örneklerinden biri olarak öne çıkmaktadır.

SONUÇ

Fransa’nın Semadirek Adası’ndaki arkeolojik mirasa yönelik ilgisi, 19. yüzyılın ortalarında Avrupa’da hız kazanan müzeleri zenginleştirme çabalarıyla somut bir boyut kazanmıştır. Bu ilginin en önemli dönüm noktası, 1863 yılında Fransız diplomat ve amatör arkeolog Charles Champoiseau tarafından keşfedilen “Semadirek Zafer Tanrıçası” heykelidir. Bu etkileyici keşif, yalnızca Fransa’nın değil, İngiltere, Avusturya-Macaristan ve Almanya gibi dönemin diğer büyük güçlerinin de bölgeye olan arkeolojik ilgisini arttırmıştır.

Fransa’nın bu süreçte temel hedeflerinden biri, Louvre Müzesi’ni dünyanın en saygın müzesi haline getirmektir. Bu doğrultuda Champoiseau’nun Semadirek’ten çıkardığı heykel, 1863 yılında Fransa’ya nakledilmiş ve bu müzede sergilenmiştir. O dönem Osmanlı toprakları içerisinde yer alan Ege Adaları’nda yürütülen bu tür kazılar, Fransa için yalnızca bilimsel bir girişim değil, aynı zamanda kültürel nüfuz alanı yaratmanın bir aracı olarak değerlendirilmiştir. Arkeoloji, bu çerçevede Fransa’nın Doğu Akdeniz’deki varlığını pekiştirmeye yönelik yumuşak güç unsurlarından biri haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti ise bu gelişmelere kayıtsız kalmamış; 1869 yılında yayımladığı ilk Asar-ı Atika Nizamnamesi ile arkeolojik faaliyetleri hukuki bir çerçeveye oturtmayı amaçlamıştır. Söz konusu düzenleme, arkeolojik eserlerin ülke dışına çıkarılmasını sınırlandırmayı ve bilimsel çalışmaları denetim altına almayı hedeflemiştir. Bu hukuki girişimin arka planında hiç kuşkusuz 1863 yılında Semadirek’te bulunan heykelin yarattığı uluslararası yankı etkili olmuştur. Osmanlı yönetimi, bu gelişmeyle birlikte kültürel mirasın korunması gerekliliğini daha yakından idrak etmiş, ilgili mevzuatı 1874 ve 1884 yıllarında yeniden gözden geçirerek geliştirmiştir.

Fransa, 1862-1863 yıllarındaki hukuki boşluklardan faydalanarak Champoiseau’nun bulduğu eserleri Fransa’ya taşımıştır. Ancak söz konusu kişinin Semadirek’e yeniden dönme talepleri, Osmanlı makamlarınca şüpheyle karşılanmış, 1879 yılı öncesinde kendisine uzun süre kazı izni verilmemiştir. Bu izin, ancak yoğun diplomatik yazışmalar ve baskılar neticesinde temin edilebilmiştir. Champoiseau’nun ikinci ziyaretinde kazı faaliyetleri sonucunda heykelin kaidesi ile birlikte başka antik eserler de bulunmuş; bunlar da Marsilya üzerinden Louvre Müzesi’ne ulaştırılmıştır. Ancak bu süreçte de eserlerin önemli bir kısmı İstanbul Müzesi’ne gönderilmemiş, nizamname hükümlerine açıkça aykırı davranılmıştır. Osmanlı makamlarının tepkisine yol açan bu gelişmeler neticesinde Champoiseau’nun Osmanlı topraklarında kazı yapması yasaklanmıştır.

1891’de Champoiseau, Semadirek’e üçüncü ve son ziyaretini gerçekleştirmek üzere girişimde bulunmuştur. Ancak bu ziyaret öncesinde, Osmanlı Devleti ile Fransa arasında uzun soluklu diplomatik yazışmalar sürdürülmüş, izin süreci çeşitli müzakerelere konu olmuştur. Tüm diplomatik girişimlere rağmen yıllarca süren ret kararları alınmış, nihayetinde Osmanlı yönetimi bu kazıya temkinli bir şekilde izin vermiştir. Champoiseau, 20 Haziran 1891’de, kendisine tahsis edilen bir Fransız gemisi eşliğinde adaya ulaşmıştır. Bu kazının temel amacı, 1863 yılında bulunan heykelin baş kısmını bulmaktır. Ancak Osmanlı Hükümeti bu defa, geçmişte yaşanan sorunlardan ders çıkararak, kazıların belirli bir takvim ve program dâhilinde yürütülmesini ve çalışmaların başına denetçi memurların atanmasını zorunlu kılmıştır.

Ne var ki 1891 kazıları da Osmanlı yönetiminin güvenini sarsmıştır. Champoiseau, kazı sonucunda bulduğu eserleri, Osmanlı makamlarının bilgisi dışında Fransız gemisine yükletmiş, bu durum büyük bir krize neden olmuştur. Champoiseau, eserlerin İstanbul’daki müzeye gönderilmek üzere gemiye yüklendiğini iddia etse de, bu açıklamalar Osmanlı yetkililerince ikna edici bulunmamıştır. Dahası, İstanbul Müzesi’nin bir temsilcisinin kazı alanına gönderileceği ve kazının başlama tarihinin bildirilmesinin beklendiği açıkça beyan edilmesine rağmen, Champoiseau tüm bu süreci ihlal ederek doğrudan kazılara başlamıştır.

Söz konusu kazılarda, Zafer Tanrıçası heykeline ait bazı parçaların yanı sıra, farklı nitelikteki tarihi eserler de gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu eserler de gemiye yüklenmiş ve Osmanlı makamları bu durum karşısında İstanbul’daki Fransız elçiliğine başvurarak seferin durdurulmasını talep etmiştir. Bu süreçte, kazıların belgelenme düzeyinin yetersiz olması ve arkeolojik etik kurallara riayet edilmemesi, Champoiseau’nun çalışmalarını daha da tartışılmalı hale getirmiştir.

Her ne kadar bu eserlerin Osmanlı yönetiminin bilgisi dâhilinde Fransa’ya gönderildiği öne sürülse de, süreçteki yasal boşluklar ve güç asimetrisi dikkate alındığında, bu durum günümüz perspektifinden kılıfına uydurulmuş kaçakçılık şeklinde değerlendirilebilir. Fransa, söz konusu heykelin evrensel kültür mirasının bir parçası olduğunu ve milyonlarca ziyaretçiyle buluşarak dünya ölçeğinde etki yarattığını savunmaktadır. Buna karşılık kaynak ülkeler ise, kültürel varlıkların ait oldukları coğrafyalara iade edilmesi gerektiğini, bunun tarihi hafızanın ve egemenliğin bir parçası olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda ‘‘Semadirek Zafer Tanrıçası’’ heykelinin iadesi talebi, sadece bir sanat eserinin fiziksel dönüşümüne değil, aynı zamanda ulusların kültürel kimliklerini yeniden inşa çabalarına işaret etmektedir.

Bu gelişmeler, 19. yüzyılda Batılı devletlerin Osmanlı topraklarında yürüttükleri arkeolojik faaliyetlerin yalnızca bilimsel amaçlarla sınırlı olmadığını; aynı zamanda diplomatik, siyasal ve kültürel hedefler doğrultusunda şekillendiğini göstermektedir. Arkeoloji, bu dönemde yalnızca geçmişe açığa

ıkarma çabası değil, aynı zamanda bir yumuşak güç stratejisi olarak işlev görmüştür. Antik eserlerin Avrupa müzelerine taşınması, Batılı devletler için ulusal prestij ve entelektüel üstünlük göstergesi haline gelirken, Osmanlı Devleti kültürel mirasını koruma konusunda giderek daha duyarlı fakat yeterince etkin olamayan bir tutum sergilemiştir.

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti henüz kapsamlı bir arkeoloji mevzuatına sahip değilken Semadirek'te yürütülen bu kazılar, hukuki düzenleme eksikliklerinin ne gibi sorunlara yol açabileceğini açıkça ortaya koymuştur. Champoiseau tarafından gerçekleştirilen bu çalışmalar, yalnızca bir arkeolojik girişim değil, aynı zamanda Osmanlı-Fransız ilişkilerindeki g dengelerinin, kültürel mirasın mülkiyetine ilişkin uluslararası tartışmaların ve günümüzde devam eden iade taleplerinin tarihsel arka planını oluşturan önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu nedenle Semadirek kazıları, yalnızca bir bilimsel faaliyet değil; egemenlik, kültürel aidiyet ve uluslararası miras hukukunun keşiştiği bir çatışma alanı olarak da okunmalıdır.

KAYNAKÇA

Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA)

Dâhiliye İdare, *DH.İD*, 28/46 (H.29/5/1330-M.16/5/1912).

Dâhiliye Mektubi Kalemi, *DH.MKT*, 1817/130 (H.29/7/1308-M.10/3/1891).

Hâriciye İdare, *HR.İD*, 1444 /41 (H.13/1/1309-M.13/8/1873), 1445/16 (H.16/7/1296-M.6/7/1879), 1445/18 (H.9/9/1296-M.27/8/1879), 1445/20 (H.22/4/1297-M.3/4/1880), 1445/21 (H.27/11/1304-M.17/8/1887), 1445/22 (H.16/2/1309-M.16/9/1891).

Hâriciye Mektubi Kalemi, *HR.MKT*, 422/100 (H.16/7/1279-M.7/1/1863), 431/65 (H.15/10/1279-M.5/4/1863).

Hâriciye Tahrirat, *HR.TH*, 112/120 (H.24/2/1309-M.29/9/1891), 173/5 (H.28/10/1313-M.12/4/1896).

İrade Meclis-i Mahsus, *İ.MMS*, 118/5082 (H.1/7/1308-M.10/2/1891), 122/5236 (H.23/2/1308-M.8/10/1890).

Maarif Nezareti Mektubi Kalemi, *MF.MKT*, 105/18 (H.5/5/1306-M.7/1/1889), 131/8 (H.17/2/1309-M.17/9/1891), 131/40 (H.27/2/1309-M.2/10/1891), 134/103 (H.12/6/1309-M.13/1/1892), 179/127 (H.21/2/1311-M.3/9/1893).

Meclis-i Vükela Mazabataları, *MV*, 62/16 (H.21/6/1308-M.1/2/1891).

Mukavelenameler, *A.DVN.MKL*, 12/5 (H.28/2/1291-M.16/4/1874), 25/45 (H.29/12/1301-M.20/10/1884).

Yıldız Askeri Maruzat, *Y.PRK.ASK*, 73/26 (H.12/11/1308-M.19/6/1891), 73/66 (H.26/11/1308-M.3/7/1891), 73/86 (H.4/12/1308-M.11/7/1891).

Yıldız Hususi Maruzat, *Y.A.HUS*, 270/74 (H.12/8/1310-M.1/3/1893).

Basılı ve Çevrimiçi Yayınlar

Aktan, G. (2015). *Osmanlı arkeoloji mevzuatı ve Batılı arkeologların etkisi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Atasoy, S. (1999). *Arkeolojiye giriş*. İstanbul: Anka Yayınları.

Başgelen, N. (1999). *Türkiye’de arkeoloji ve kültür varlıklarının korunması*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Bernhardt, J. C. (2014). *Das Nikemonument von Samothrake und der Kampf der Bilder*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.

Bouché-Leclercq, A. (1909). Éloge funèbre de M. Charles-François-Noël Champoiseau. *Comptes rendus des séances de l'Académie des Inscriptions*

- et Belles-Lettres*, 53(7), 465–467. https://www.persee.fr/issue/crai_0065-0536_1909_num_53_7
- Can, N. (1948). *Eski eserler ve müzelerle ilgili kanun, nizamname ve emirler*. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Champoiseau, C. (1880). *La Victoire de Samothrace. Revue Archéologique*, 39 (Nouvelle Série, Janvier–Juin), 11–17. <https://www.jstor.org/stable/41735457>
- Charles Champoiseau. (2024) *Wikipedia*. Erişim tarihi 4 Ağustos 2025, https://fr.wikipedia.org/wiki/Charles_Champoiseau
- Cole, S. G. (1984). *Theoi Megaloi: The cult of the Great Gods at Samothrace*. Leiden: E. J. Brill.
- Conze, A. (1860). *Reise auf den Inseln des thrakischen Meeres*. Hannover: C. Rümpler.
- Conze, A., Hauser, A., & Benndorf, O. (1880). *Neue Untersuchungen auf Samothrake II*. Wien: Carl Gerold's Sohn.
- Coşkun, S. D. (2015). *Tracing the trajectories of memory: The Nike of Samothrace* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Çal, H. (1997). Osmanlı Devleti'nde Asar-ı Atika Nizamnameleri. *Vakıflar Dergisi*, 26, 391–400.
- Çelik, Z. (2008). *Empire, architecture, and the city: French-Ottoman encounters, 1830–1914*. Seattle, WA: University of Washington Press.
- Çelik, Z. (2016). *About antiquities: Politics of archaeology in the Ottoman Empire*. Austin, TX: University of Texas Press.
- Eldem, E. (2017). Theodor Makridi Bey ve 1907 Boğazköy kazısı. In M. Alpaslan, M. Alpaslan, & A. Schachner (Eds.), *Bir Anadolu imparatorluğunun keşfi* (ss. 159–192). İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Greek Reporter. (30 Ağustos 2013). *Greece wants Victory of Samothrace back*. <https://greekreporter.com/2013/08/30/greece-wants-victory-of-samothrace-back/>
- Hamiaux, M. (2001). La victoire de Samothrace : découverte et restauration. *Journal des savants*, (1), 153–223.
- Hamiaux, M., Laugier, L., & Martinez, J.-L. (2015). *The Winged Victory of Samothrace: Rediscovering a masterpiece*. Paris: Somogy Éditions d'Art & Musée du Louvre.
- Karaduman, H. (2004). Belgelerle ilk Türk Asar-ı Atika Nizamnamesi. *Belgeler*, 25, 73–92.

- Karpat, K. H. (2003). *Osmanlı nüfusu (1830–1914): Demografik ve sosyal özellikleri* (B. Tırnakçı, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Keskin, C. (2025). 1877–1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Dedeoğlu Limanı'ndaki inşaa ve imar faaliyetleri. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 14(1), 37–66.
- Kocabaş, İ. (2005). *Osmanlı arkeoloji mevzuatı tarihi*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Kuruloğlu, F. (2010). Osmanlı Devleti'nde müzecilik ve milliyetçilik. *Tarih Okulu*, 6, 45–61.
- Kurtz, D. C., & Boardman, J. (1971). *Greek burial customs*. London: Thames and Hudson.
- Lawrence, A. W. (1926). The date of Nike of Samothrace. *The Journal of Hellenic Studies*, 46(2), 213–218.
- Lesure, M. (1978). La France et le Caucase à l'époque de Chamil [à la lumière des dépêches des consuls français]. *Cahiers du monde russe et soviétique*, 19(1–2), 5–65. https://www.persee.fr/doc/cmr_0008-0160_1978_num_19_1_1306
- Louvre Collections. (2014). *Victoire de Samothrace*. Musée du Louvre, Département des Antiquités grecques, étrusques et romaines. Erişim tarihi 4 Ağustos 2025, <https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl010252531>
- Louvre Museum. (t.y.). *A stairway to Victory: The Daru staircase*. Erişim tarihi 4 Ağustos 2025, <https://www.louvre.fr/en/explore/the-palace/a-stairway-to-victory>
- Louvre Museum. (t.y.). *Victoire de Samothrace*. Erişim tarihi 4 Ağustos 2025, http://musee.louvre.fr/oal/victoiredesamothrace/victoiredesamothrace_acc_en.html
- Miller, W. (1971). *The Latins in the Levant: A history of Frankish Greece (1204–1566)*. Chicago: Argonaut.
- Özyar, M. K. (2010). *Osmanlılarda kültür varlıklarının korunması*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Randolph, B. (1998). *Ege Takımadaları (Arşipelago)* (Ü. Koçer, Çev.). İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A.Ş.
- Renfrew, C., & Bahn, P. (2016). *Archaeology: Theories, methods and practice* (7th ed.). London: Thames & Hudson.
- Salname-i Vilayet-i Edime, (H.1310/M.1892).
- Sevin, V. (1999). *Arkeolojik kazı sistemi el kitabı*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

- Shaw, W. M. K. (2003). *Possessors and possessed: Museums, archaeology, and the visualization of history in the late Ottoman Empire*. Berkeley: University of California Press.
- Sönmez, A. (2021). Tanzimat'ın ilanı sırasında Osmanlı Devleti'nde eski eser politikası (1839–1868). *Social mentality and research thinkers journals*, 7(52), 2942–2953.
- Sönmez, A. (2020). Osman Hamdi Bey'in Sayda kazısı ve bu kazının Müze-i Hümayun'un gelişimine etkisi. *History Studies*, 12(3), 765–788.
- Stewart, A. (2016). The Nike of Samothrace: Another view. *American Journal of Archaeology*, 120 (3), 399–410.
- Şahin, G. (2007). Avrupalıların Osmanlı ülkesindeki eski eserlerle ilgili izlenimleri ve Osmanlı müzeciliği. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 26(42), 101–125.
- Şahin, İ. (2009). Semadirek. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 36, 458–459. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Şimşek, F., & Dinç, G. (2009). XIX. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda eski eser anlayışının doğuşu ve bu alanda uygulanan politikalar. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(16), 101–127.
- Takvim-i Vekâyi. (1 Zilkade 1285).
- The Express and Telegraph. (1909, August 14).
- Winged Victory of Samothrace. (2025). *Wikipedia*. Erişim tarihi 4 Ağustos 2025, https://en.wikipedia.org/wiki/Winged_Victory_of_Samothrace